CAPITOLUL I

PRIMELE EXPLICAȚII ȘTIINȚIFICE ALE FENOMENULUI CRIMINAL

104. *Problematică*

În domeniul ştiinţelor umane şi sociale este destul de dificil a trage o linie de demarcaţie care să separe foarte clar cunoaşterea comună de cunoaşterea ştiinţifică.

Din considerente preponderent didactice se admite, în mod convenţional, că apariţia criminologiei ca ştiinţă coincide cu cercetările pozitiviste (vezi supra 54)

Nu se poate face însă abstracţie de faptul că în "jocul dialectic" al cunoaşterii, antiteza pozitivistă se construieşte pe teza clasică, pe ideile lui Beccaria. Aceste idei pătrund astfel în "circuitul ştiinţific", cel puţin pe cale indirectă.

Pe de altă parte, anterior ori în paralel cu ideile pozitiviste au fost formulate o serie de alte explicaţii cu privire la fenomenul criminal, explicaţii ce sunt de obicei regrupate în jurul unor aşa-zise "Şcoli" criminologice. Acestea nu pot nici ele să fie excluse din "circuitul ştiinţific" al criminologiei fie şi doar pentru faptul că au contribuit în mod substanţial la construirea teoriilor "şcolii italiene".

105. *Plan*

Acest capitol va cuprinde prin urmare două secţiuni:

S1 - Beccaria precursor al gândirii criminologice

S2 - Principalele "Şcolii" criminologice

Secţiunea I
Beccaria precursor al gândirii criminologice

106. Cesare Bonesana, marchiz de Beccaria (n.15.03.1738 - m.25.11.1794) este considerat pe drept cuvânt fondatorul dreptului penal modern.

În acelaşi timp el este un precursor al gândirii criminologice, deşi acest aspect al operei sale a fost mai puţin pus în evidenţă.

Evaluată cantitativ "moştenirea" beccariană se rezumă la o "carte de buzunar" ce conţine câteva idei, pentru a căror enumerare, degetele a două mâini sunt suficiente.

Privită prin prisma calităţii, această "mică moştenire" prezintă şi astăzi un real interes care nu este numai de ordin istoric. Acum, după mai bine de două secole, prin valoarea lor, ideile lui Beccaria sunt încă actuale.

Înainte de a puncta aceste idei şi de a arăta în ce constă actualitatea şi importanţa lor în raport cu gândirea criminologică, sunt necesare câteva repere asupra autorului şi operei în conjunctura epocii.

107. *§1.1. "Despre delicte şi pedepse" - conjunctură*

În anul 1764 apărea la Milano lucrarea "Despre delicte şi pedepse". Autorul, Cesare Beccaria, era la vremea respectivă un "ilustru" necunoscut ce nu împlinise încă 27 de ani.

Beccaria a ezitat mult înainte de a decide publicarea lucrării, fiindu-i teamă de o eventuală represiune împotriva sa. Pe deplin conştient de "erezia" ideilor sale şi neavând, conform propriei mărturisiri, vocaţie de martir[2], autorul şi-a luat unele precauţii în chiar cuprinsul lucrării, evitând o "ciocnire" directă cu autoritatea bisericească şi strecurând aprecieri măgulitoare la adresa autorităţii regale. În plus, înaintea publicării, Beccaria şi-a asigurat protecţia unor persoane influente pe care s-ar fi putut baza în cazul izbucnirii unui scandal.

2) "Am vrut să apăr umanitatea fără a-i deveni un martir"- pasaj din răspunsul lui Beccaria la scrisoarea lui Morellet (Milano, mai 1766) în: "Des Délits et des Peines" deuxieme édition Guillaumin et C-ie, libraires, Paris 1870 p.245.

CAPITOLUL I

PRIMELE EXPLICAŢII ŞTIINŢIFICE ALE FENOMENULUI CRIMINAL

104. *Problematică*

În domeniul ştiinţelor umane şi sociale este destul de dificil a trage o linie de demarcaţie care să separe foarte clar cunoaşterea comună de cunoaşterea ştiinţifică.

Din considerente preponderent didactice se admite, în mod convenţional, că apariţia criminologiei ca ştiinţă coincide cu cercetările pozitiviste (vezi supra 54)

Nu se poate face însă abstracţie de faptul că în "jocul dialectic" al cunoaşterii, antiteza pozitivistă se construieşte pe teza clasică, pe ideile lui Beccaria. Aceste idei pătrund astfel în "circuitul ştiinţific", cel puţin pe cale indirectă.

Pe de altă parte, anterior ori în paralel cu ideile pozitiviste au fost formulate o serie de alte explicaţii cu privire la fenomenul criminal, explicaţii ce sunt de obicei regrupate în jurul unor aşa-zise "Şcoli" criminologice. Acestea nu pot nici ele să fie excluse din "circuitul ştiinţific" al criminologiei fie şi doar pentru faptul că au contribuit în mod substanţial la construirea teoriilor "şcolii italiene".

105. *Plan*

Acest capitol va cuprinde prin urmare două secţiuni:

S1 - Beccaria precursor al gândirii criminologice

S2 - Principalele "Şcolii" criminologice

Secţiunea I
Beccaria precursor al gândirii criminologice

106. Cesare Bonesana, marchiz de Beccaria (n.15.03.1738 - m.25.11.1794) este considerat pe drept cuvânt fondatorul dreptului penal modern.

În acelaşi timp el este un precursor al gândirii criminologice, deşi acest aspect al operei sale a fost mai puţin pus în evidenţă.

Evaluată cantitativ "moştenirea" beccariană se rezumă la o "carte de buzunar" ce conţine câteva idei, pentru a căror enumerare, degetele a două mâini sunt suficiente.

Privită prin prisma calităţii, această "mică moştenire" prezintă şi astăzi un real interes care nu este numai de ordin istoric. Acum, după mai bine de două secole, prin valoarea lor, ideile lui Beccaria sunt încă actuale.

Înainte de a puncta aceste idei şi de a arăta în ce constă actualitatea şi importanţa lor în raport cu gândirea criminologică, sunt necesare câteva repere asupra autorului şi operei în conjunctura epocii.

107. *§1.1. "Despre delicte şi pedepse" - conjunctură*

În anul 1764 apărea la Milano lucrarea "Despre delicte şi pedepse". Autorul, Cesare Beccaria, era la vremea respectivă un "ilustru" necunoscut ce nu împlinise încă 27 de ani.

Beccaria a ezitat mult înainte de a decide publicarea lucrării, fiindu-i teamă de o eventuală represiune împotriva sa. Pe deplin conştient de "erezia" ideilor sale şi neavând, conform propriei mărturisiri, vocaţie de martir[2], autorul şi-a luat unele precauţii în chiar cuprinsul lucrării, evitând o "ciocnire" directă cu autoritatea bisericească şi strecurând aprecieri măgulitoare la adresa autorităţii regale. În plus, înaintea publicării, Beccaria şi-a asigurat protecţia unor persoane influente pe care s-ar fi putut baza în cazul izbucnirii unui scandal.

2) "Am vrut să apăr umanitatea fără a-i deveni un martir"- pasaj din răspunsul lui Beccaria la scrisoarea lui Morellet (Milano, mai 1766) în: "Des Délits et des Peines" deuxieme édition Guillaumin et C-ie, libraires, Paris 1870 p.245.

Contrar temerilor autorului şi în ciuda protestelor unor ecleziaşti, cartea a avut un succes imediat şi spectaculos, fiind în scurtă vreme tradusă în majoritatea limbilor europene.

Ideile cuprinse în Tratat au declanşat transformări rapide şi radicale în sistemele penale ale unor state europene[3].

Mai mult, principiile umaniste formulate în cuprinsul Tratatului, în legătură cu drepturile şi libertăţile individuale, au stat la baza redactării unor articole importante din "Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului" de la 1789 (art.7 şi 8).

108. Acest succes rapid şi aproape universal a părut la vremea respectivă şi poate părea şi astăzi suprinzător la o primă vedere; printre somităţile epocii Beccaria nu era nici un jurist "eminent" şi nici un filozof din categoria "titanilor".

Asemeni enciclopediştilor, Beccaria şi-a făcut studiile preuniversitare într-un colegiu iezuit. Ulterior, a obţinut titlul de doctor în drept canonic şi drept roman, absolvind cursurile Universităţii din Pavia[4]. În ciuda acestui debut, Beccaria nu a urmat o carieră juridică.

În ce priveşte pregătirea sa filozofică, Beccaria însuşi mărturiseşte, într-una din corespondenţele sale, că aceasta era sumară[5].

De fapt, ulterior publicării Tratatului, Beccaria pare să abandoneze atât studiile juridice, cât şi pe cele filozofice, sau, în orice caz nu a încercat să-şi

3) "În 1772, Gustav al III-lea, regele Suediei, desfiinţează tortura, iar în 1776, Maria Tereza o desfiinţează de asemenea, în unele provincii. În 1787, Iosif al II-lea promulgă un nou cod penal, în care nu mai figurează pedeapsa cu moartea, exceptând unele infracţiuni militare, iar în 1788, un nou cod de procedură penală care interzice tortura (...). În Toscana, în 1786, marele duce Leopold desfiinţează pedeapsa cu moartea, tortura, confiscările, şi dispune o reducere generală a pedepselor, realizând astfel pentru prima dată în legislaţie idealul umanitar al lui Beccaria. Ecaterina a II-a, care încercase zadarnic să-l atragă pe Beccaria la Petersburg, a întocmit o instrucţie pentru reforma codului penal în care problemele fundamentale erau rezolvate în sensul şi chiar în termenii folosiţi de Beccaria. În Franţa, o ordonanţă din 1780 limitează aplicarea torturii şi proclama necesitatea unei reforme penitenciare; o altă ordonanţă din 1788 anunţă o reformă generală a procedurii penale, iar până la realizarea ei, desfiinţează complet tortura şi abrogă mai multe abuzuri" (V. PAPADOPOL, Studiu introductiv la: "Despre infracţiuni şi pedepse" Ed. ştiinţifică Bucureşti 1965 p.LXXXI).

4) A se vedea A. BALACI, Prefaţă la "Despre infracţiuni şi pedepse" op.cit. p.X.

5) "Datez de cinci ani epoca conversiunii mele la filozofie şi o datorez lecturii *Scrisorilor persane*" (lucrare a lui MONTESQUIEU apărută în anul 1721 n.n.) - pasaj din răspunsul lui Beccaria la scrisoarea lui Morellet în op.cit. p.246.

construiască o carieră într-unul din aceste domenii. El a fost numit profesor de economie politică la Universitatea din Milano; chiar această numire s-a datorat probabil mai puţin pregătirii sale în domeniul economic şi mai mult faimei pe care o dobândise în urma publicării Tratatului. În plus, autorităţile austriece s-au temut se pare că, în cele din urmă, Beccaria va ceda la insistenţele Ecaterinei a II-a care se străduia să-l atragă la Petersburg, iar oferta a avut darul de a- l reţine la Milano.

Deşi a mai publicat câteva lucrări în domeniul economiei precum şi un studiu "despre natura stilului", singura lucrare cu adevărat valoroasă a lui Beccaria a rămas Tratatul despre delicte şi pedepse.

Această competenţă "îndoielnică" în aparenţă a născut în epocă unele suspiciuni în legătură cu paternitatea operei lui Beccaria, care a fost pusă fie pe seama enciclopediştilor francezi, fie pe seama iluministului milanez Pietro Verri, bun prieten de altfel cu Beccaria[6].

Deşi poate părea paradoxal, este probabil ca tocmai această "sumară" pregătire filozofico-juridică, în combinaţie cu tinereţea lui Beccaria, să fi făcut posibilă apariţia unei opere care a bulversat efectiv cursul gândirii şi practicii juridico-penale. Nefiind tentat să facă parada unei "pregătiri savante", Beccaria a putut evita cercul vicios al argumentărilor filozofico-juridice; în acelaşi timp, "candoarea" specifică vârstei i-a permis să exprime cu "nonşalanţă" idei care depăşesc cu mult spiritul epocii respective, reprezentând pentru minţile rutinate adevărate erezii. În aceste împrejurării, Beccaria îşi prezintă ideile într-o formă clară şi directă ceea ce a contribuit din plin la succesul Tratatului[7].

109. Pe termen scurt, succesul operei beccariene s-a datorat şi diplomaţiei de care acesta a dat dovadă prin inserarea în lucrare a unor afirmaţii de genul: "Dacă am putut să cercetez liber adevărul, dacă m-am ridicat deasupra opiniilor comune, aceasta se datorează guvernării blânde şi luminate sub care am bucuria de a trăi. Marii regi şi prinţi, care doresc fericire oamenilor pe care îi guvernează sunt prietenii adevărului"[8].

Tot pe termen scurt, succesul Tratatului s-a datorat, în mare măsură, şi concepţiei "strategice" în care a fost elaborat: Beccaria demolează un

6) A se vedea A. BALACI, precitat p.XIII.

7) În acelaşi sens a se vedea: V. PAPADOPOL, precitat p.LXXIX.

8) C. BECCARIA - în introducere la ediţia în limba franceză, op.cit. p.2.

întreg sistem juridico-penal, cu rădăcini adânci, iar, pe locul rămas gol, fixează doar câţiva "piloni". El a fost conştient că, dacă ar fi oferit variante complete, acestea ar fi fost la rândul lor imperfecte, iar confruntarea ar fi fost deturnată spre criticarea acestora. Ori, la momentul respectiv, obiectivul prioritar era desfiinţarea unui sistem perimat; construirea altuia nou reprezenta o întreprindere de durată aşa după cum Beccaria a intuit-o, iar trecerea timpului a dovedit-o.

Dar opera lui Beccaria, după cum arătam, nu a avut doar un succes de moment. Pe termen lung, dincolo deci de diplomaţie, strategie ori alte elemente conjuncturale, ideile lui Beccaria au supravieţuit prin valoarea lor intrinsecă.

110. *§1.2. Principalele idei*

Schematic vorbind, importanţa "moştenirii" beccariene comportă două coordonate:

- demolarea vechilor şabloane ale gândirii juridico-penale, total anacronice;
- stabilirea principiilor de bază în vederea unei noi construcţii legislative în domeniul penal.

Pe aceste două coordonate, principalele idei exprimate în opera lui Beccaria ar putea fi sistematizate astfel:

111. 1) *Codificarea riguroasă a delictelor şi pedepselor; necesitatea elaborării unui corp de legi scrise, clare şi accesibile.*

Deşi exprimat printr-un celebru adagiu latin: "nullum crimen, nulla poena sine lege", principiul legalităţii delictelor şi pedepselor nu este de origine romană. Dreptul roman şi legislaţiile antice ignorau se pare acest principiu. Prima exprimare sistematică o regăsim în operele filozofilor secolului al XVIII-lea. Principiul îşi găseşte consacrarea în Constituţia Statelor Unite (1774). Forma lui definitivă este stabilită prin Declaraţia Drepturilor Omului şi Cetăţeanului din 27 august 1789 (art.8) care îi asigură universalitatea şi perenitatea[9]. "Părintele" articolului 8 din Declaraţie este socotit a fi C. Beccaria.

9) A se vedea în acest sens: R. MERLE şi A. VITU, "Traité de droit criminel" Ed. Cujas, Paris, 1967 p.105.

Meritul lui Beccaria constă nu atât în enunţarea principiului în sine[10] cât în justificarea acestuia. Se conturează în discursul beccarian cele trei garanţii majore pe care principiul legalităţii le presupune:

- cetăţeanul nu poate fi limitat în drepturile sale individuale decât prin voinţa legiuitorului ca reprezentant al voinţei generale;
- cetăţeanul trebuie să fie protejat împotriva abuzurilor puterii;
- cetăţeanul trebuie să cunoască ceea ce este permis şi ceea ce este interzis (înaintea pedepsei trebuie să existe avertismentul)[11].

Astfel, pe lângă faptul că acordă exclusiv legiuitorului dreptul de a stabili delictele şi pedepsele, Beccaria arată necesitatea ca legile să fie clare. Numai existenţa unor legi clare, neechivoce, va stopa arbitrariul şi abuzurile magistraţilor, iar, pe de altă parte, va permite destinatarilor cunoaşterea normelor. În aceste împrejurări legea penală devine utilă, permiţând manifestarea "liberului arbitru"[12].

112. 2) *Justificarea pedepsei prin caracterul ei retributiv, descurajant şi prin urmare util pentru conservarea ordinii sociale.*

Consecvent ideii de liber arbitru, Beccaria susţine necesitatea existenţei unor pedepse proporţionale cu delictul; sancţiunea trebuie să apară ca o justă "răsplată" pentru fapta comisă:

"Pentru ca pedepsirea să-şi producă efectul pe care trebuie să-l aşteptăm, ajunge ca răul pe care ea îl cauzează să depăşească binele pe care făptuitorul îl obţine din crimă"[13].

10) După ce justifică originea pedepselor şi dreptul de a pedepsi pe elementele contractului social, Beccaria adaugă: "Prima consecinţă a acestor principii este că legile singure pot fixa pedepsele pentru fiecare delict şi că dreptul de a face legi penale nu poate rezida decât în persoana legiuitorului care reprezintă toată societatea unită printr-un contract social" BECCARIA op.cit. p.18.

11) Cu privire la raţiunile ce justifică principiul legalităţii a se vedea: R. MERLE şi A. VITU op.cit. p.106.

12) Ideea existenţei "liberului arbitru" presupune că omul este în măsură a decide între o conduită sau alta, în speţă între un comportament conform legii ori contrar acesteia. În epocă, ideea nu era nouă. Beccaria îşi însuşeşte această idee şi o integrează într-un sistem explicativ coerent, punând-o în legătură cu principiul legalităţii: "Cu legi penale executate în litera lor, fiecare cetăţean poate cunoaşte exact inconvenientele unei acţiuni negative; ceea ce este util, deoarece această cunoaştere va putea să-l abată de la crimă" BECCARIA op.cit. p.24.

13) BECCARIA op.cit. p.91.

În acelaşi timp, pedeapsa nu trebuie să urmărească o chinuire a vinovatului. Scopul ei trebuie să fie împiedicarea făptuitorului de a mai dăuna societăţii precum şi "deturnarea concetăţenilor acestuia din calea crimei"[14].

113. 3) *Necesitatea aplicării unor pedepse moderate dar sigure şi prompte.*

Epoca în care apar ideile lui Beccaria se caracterizează prin existenţa unor pedepse barbare greu de imaginat în prezent. Supliciile la care erau supuşi condamnaţii dovedeau o "fantezie" demnă de o cauză mai bună.

Beccaria atrage atenţia că violenţa pedepselor este contagioasă şi determină creşterea violenţei în comportamentele individuale: "Ţările şi secolele în care supliciile cele mai înspăimântătoare au fost puse în practică, sunt deasemenea cele unde s-au văzut crimele cele mai oribile. Acelaşi spirit de ferocitate care dicta legi de sânge legiuitorului punea pumnalul în mâinele asasinului ori paricidului"[15].

Sălbăticia pedepselor este nu numai inumană, dar şi inutilă, deoarece nu rigoarea supliciului, ci certitudinea pedepsei poate exercita un rol preventiv. Beccaria a intuit foarte exact că perspectiva unor sancţiuni moderate. dar inevitabile, va face întotdeauna o impresie mai puternică decât "teama vagă a unui supliciu teribil, faţă de care se prezintă unele speranţe de impunitate"[16] cum ar fi, spre exemplu, graţierea ori azilul.

114. 4) *Desfiinţarea pedepsei cu moartea.*

Beccaria este primul care, într-o lucrare publicată[17], pune sub semnul întrebării dreptul de a recurge la pedeapsa cu moartea, solicitând abolirea acesteia.

Un prim argument este de natură filozofico-juridică, în sensul că această pedeapsă nu poate fi întemeiată pe nici un drept. În cadrul "contractului social", omul cedează "mici porţiuni" din libertatea sa, dar nu poate ceda dreptul la viaţă, aşa după cum nici singur nu poate renunţa la ea prin sinucidere.

14) Idem p.89.
15) Idem p.90.
16) Idem p.127.
17) F. HELIE, comentariu pe marginea textului în "Des Délits et des Peires" op.cit. p.106.

Dincolo de acest argument abstract, Beccaria dovedeşte că pedeapsa cu moartea nu este nici necesară şi nici utilă.

Cu privire la caracterul necesar Beccaria admite totuşi existenţa a două excepţii, două ipoteze în care pedeapsa cu moartea ar putea fi socotită necesară: în perioade de anarhie şi dezordine când o persoană prin reputaţia ei, chiar privată de libertate fiind, ar putea reprezenta un pericol pentru stat; când comiterea de noi crime nu ar putea fi altfel împiedicată. Ambele ipoteze au un evident substrat politic, iar Beccaria face probabil aceste concesii mai mult din raţiuni "diplomatice" decât din pură convingere.

Pentru a demonstra caracterul inutil al pedepsei cu moartea, autorul invocă "experienţa tuturor secolelor" care dovedeşte faptul că niciodată "scelераţii" n-au putut fi împiedicaţi să dăuneze, prin existenţa respectivei pedepse.

Severitatea are un efect mai mic asupra spiritului uman decât durata pedepsei.

"Spectacolul înspăimântător dar momentan al morţii unui scelerat este pentru crimă o frână mai slabă decât lungul şi continuul exemplu al unui om privat de libertatea sa"[18].

115. 5) *Introducerea sistemului acuzatoriu în procedura penală; necesitatea ca judecata şi probele să fie publice.*

În secţiunea destinată "indiciilor delictului şi formelor de judecată", Beccaria critică ierarhia probelor şi sugerează ca la baza aprecierii judecătorului să stea "intima convingere". Ori, o asemenea convingere nu poate fi formată decât pe baza unui proces public şi contradictoriu. Autorul se pronunţă împotriva procedurilor secrete şi delaţiunii, care nu au nimic în comun cu spiritul de justiţie şi favorizează comiterea unor abuzuri.

Beccaria critică, de asemenea, practica prin care se impune inculpatului prestarea unui jurământ. Acesta este şi inutil şi inuman, deoarece presupune o contradicţie între două din "cele mai sfinte" obligaţii ale omului: cea a instinctului de conservare care îndeamnă la minciună şi cea a credinţei care impune recunoaşterea adevărului.

18) BECCARIA op.cit. p.97.

116. 6) *Desfiinţarea torturii ca procedeu de anchetă, ca mijloc de obţinere a probelor.*

La vremea respectivă, aplicarea torturii se baza pe o tradiţie atât de veche şi pe nişte proceduri atât de riguroase încât se integra în mod aproape "natural" sistemului de justiţie penală. În aceste împrejurări, aprecierile lui Beccaria vis-a-vis de tortură şi cererea fermă a acestuia de a o interzice, apăreau de-a dreptul şocante.

În capitolul privitor la tortură sau "chestiune", cum mai era denumită, se face o analiză a tuturor cazurilor în care aceasta era utilizată: recunoaşterea faptei în cauză; mărturisirea în legătură cu eventuale alte fapte în afară de cele pentru care făptuitorul era cercetat; indicarea eventualilor complici.

Beccaria demască în mod virulent caracterul inuman al torturii dar în acelaşi timp demonstrează inutilitatea, ineficienţa juridică a acesteia:

"Tortura este deseori un mijloc sigur de a-l condamna pe inocentul slab şi de a-l achita pe sceleratul robust. Acesta este în mod obişnuit rezultatul teribil al acestei barbarii ce se consideră capabilă de a produce adevărul, al acestui uzaj demn de canibali..."[19].

117. 7) *Necesitatea prevenirii delictelor.*

Importanţa şi necesitatea prevenirii delictelor răzbate din întreaga lucrare, din modul în care Beccaria înţelege natura şi utilitatea pedepselor.

În finalul cărţii sale, Beccaria tratează, într-un paragraf separat, "mijloacele de prevenire a crimelor" şi concluzionează că: "Merită mai mult a preveni crimele, decât a le pedepsi"[20].

Ideea nu era nouă; ea fusese formulată încă din antichitate, iniţial ca percept medical, şi a fost reluată ulterior de filozofii iluminişti. Întâlnim această idee şi la Montesquieu[21] a cărui operă Baccaria o cunoscuse şi apreciase.

Meritul Lui Beccaria constă şi de această dată, nu atât în enunţarea unui principiu, cât în justificarea acestuia în inserarea lui într-un context unitar şi coerent. Astfel, ideea de prevenire apare ca o finalizare firească a tuturor

19) Idem p.63.
20) Idem p.211.
21) "În aceste State (este vorba de statele moderne n.n.) un bun legiuitor se va preocupa mai puţin să pedepsească crimele decât să le prevină; se va strădui mai mult să formeze moravuri decât să aplice suplicii" MONTESQUIEU "De l'esprit des lois" Ed. Librairie Ch. Delagrave - Paris 1901 cartea a şasea, capitolul IX.

ideilor exprimate în legătură cu natura şi rolul legii penale, cu natura şi rolul pedepsei.

118. În stilul concis ce caracterizează întreaga lucrare, Beccaria sintetizează într-o frază de încheiere a Tratatului, toate ideile de forţă din cuprinsul acestuia: "Pentru ca o pedeapsă să nu constituie un act de violenţă împotriva cetăţeanului ea trebuie să fie esenţialmente *publică, promptă, necesară*, cea mai *slabă* dintre pedepsele aplicabile în circumstanţele date, *proporţională cu delictul* şi *stabilită prin lege*"[22].

119. *§1.3. Actualitatea gândirii beccariene*

La o primă vedere, în contextul actual, ideile mai sus consemnate exprimă locuri comune, realităţi juridice incontestabile. La un examen mai amănunţit, lucrurile nu stau chiar aşa. Multe din ideile exprimate de Beccaria au rămas şi în prezent, cel puţin parţial, simple deziderate, de unde şi caracterul lor mereu actual:

120. 1) Astfel, dacă ne referim spre exemplu la principiul legalităţii, constatăm că, în prezent, acesta se află înscris în codurile penale şi chiar în constituţiile majorităţii statelor, deci problema pare rezolvată cel puţin din punct de vedere teoretic. Dar, după cum am văzut anterior, una din raţiunile acestui principiu este ca destinatarul normelor să le poată cunoaşte şi, pe această cale, să le poată respecta.

În prezent, sigur, nu se mai pun problemele pe care Beccaria le demasca: folosirea unor texte de lege anacronice, dispersate şi scrise într-o limbă moartă (latina), necunoscută de cetăţeanul de rând.

Necunoaşterea dispoziţiilor legale este însă şi în prezent o realitate şi ea presupune două aspecte:

a) o serie de texte de lege continuă să fie neclare, sensul şi finalitatea lor fiind de multe ori obscure specialiştilor, nu numai destinatarilor comuni;

b) inflaţia legislativă duce la o imposibilitate practică a cunoaşterii unor dispoziţii legale, împrejurare în care principiul "nemo censetur ignorare legem" devine o simplă declaraţie abstractă, lipsită de acoperire.

22) BECCARIA op.cit. p.224.

Clarificarea unor dispoziţii legale şi stoparea inflaţiei penale sunt două probleme nerezolvate încă. Până atunci, însuşi principiul legalităţii este "infirm". Iată de ce, sub acest aspect, Beccaria este încă actual.

121. 2) Caracterul retributiv şi descurajant al pedepselor a reprezentat o constanţă a politicilor represive, în pofida unor modificări intervenite în legislaţiile penale, ca urmare a teoriilor şcolii pozitiviste.

În prezent, o serie de teorii moderne reiau principiul utilitarist şi consideră pedeapsa drept o barieră în calea unui criminal dotat cu un liber arbitru absolut (vezisupra 56).

122. 3) Ineficienţa sporirii pedepselor, pe de-o parte, şi eficienţa pedepselor certe pe de altă parte, au fost demonstrate de cercetări criminologice recente[23], confirmând intuiţiile lui Beccaria.

123. 4) În ciuda faptului că pedeapsa cu moartea a fost abrogată în majoritatea statelor europene, la nivel mondial dezbaterea cu privire la aplicarea acestei pedepse rămâne şi astăzi deschisă. Mai mult, chiar şi în statele în care pedeapsa cu moartea a fost abrogată, periodic, se repune în discuţie această problemă, existând voci care cer reintroducerea ei.

124. 5) Din punct de vedere procedural persistă sciziunea între sistemul acuzatorial (anglo-american) şi cel inchizitorial, sau mixt, specific Europei continentale. Acesta din urmă conţine încă faza urmăririi penale care păstrează într-o anumită măsură un caracter secret (cu unele diferenţe de la un stat la altul). Există actualmente o tendinţă generală de "deschidere" a acestei faze a procesului penal, de conferire a unor drepturi suplimentare inculpatului şi apărătorului etc.

125. 6) Tortura ca mijloc de anchetă, deşi ilegală, continuă să fie practicată la proporţii îngrijorătoare, fapt ce a determinat încheierea unor convenţii europene şi internaţionale, menite să asigure o protecţie în plus din acest punct de vedere. (ex. "Convenţia împotriva torturii şi a altor

23) "În stadiul actual al cunoştinţelor (...), teza lui Beccaria rezistă când se aplică la durata încarcerării. Rezultă că o creştere a certitudinii pedepselor cu închisoarea va avea mai mult efect decât o creştere proporţională a duratei acestora. Spre exemplu, oamenii vor fi mai intimidaţi de o probabilitate de 10% de a primi un an de închisoare decât de o probabilitate de 5% de a primi doi ani de închisoare" M. CUSSON "Pourquoi punir?" Ed. Dalloz 1987 p.121. În acelaşi sens, de confirmare a intuiţiei lui Beccaria cu privire la certitudinea pedepselor, a se vedea şi R. GASSIN op.cit. p.599.

pedepse ori tratamente cu cruzime inumane, ori degradante" (O.N.U. 1984) şi "Convenţia europeană pentru prevenirea torturii şi a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante" (1987)).

126. 7) În sfârşit, prevenirea criminalităţii reprezintă astăzi o componentă esenţială în cadrul politicilor anti-criminale; se elaborează tactici şi strategii preventive pentru a căror punere în practică se alocă, în unele state, sume considerabile.

127. *§1.4. Dimensiunea criminologică*

În mod evident, opera lui Beccaria conţine idei filozofico-juridice cu un mare impact socio-legislativ şi de o mare longevitate.

Rolul reformator al gândirii beccariene a fost deseori subliniat în doctrina penală, mai mult, s-a remarcat vocaţia universală a operei sale[24].

Deşi bazată esenţial pe intuiţie şi raţionamente deductive, creaţia beccariană are şi o dimensiune criminologică incontestabilă.

Din acest punct de vedere, aspectul cel mai evident este legat de accentuarea laturii preventive în raport cu cea represivă.

Dincolo de acest aspect de ordin general, în cursul Tratatului regăsim germeni ai ideilor exprimate ulterior de: Ferri, Garofalo, Sutherland; sunt schiţate "marile capitole ale criminologiei psihologice contemporane"[25].

În sfârşit, o remarcă specială merită unele intuiţii ale lui Beccaria, cum ar fi:

- rolul certitudinii pedepsei în limitarea criminalităţii, aspect confirmat de cercetări recente riguroase (vezi supra 122);
- caracterul criminogen al unor practici şi instituţii juridice, problemă reluată pe larg, în prezent, de criminologia reacţiei sociale.

24) "Încă de la primele cuvinte, Europa este cea pe care Beccaria o pune în scenă în prefaţa la Tratatul despre delicte şi pedepse (...) Cu alte cuvinte Tratatul despre delicte şi pedepse avea de la origine vocaţie internaţională" - Mireille DELMAS-MARTY "Le rayonnement international de la pensée de Cesare Beccaria" în R.S.C./D.P.C. nr.1/1989 p.253.

25) J. PINATEL: "Beccaria, précurseur de la Criminologie" în A.I.C. 2-e sem./1964 p.401; autorul articolului citează apoi câteva din ideile lui Beccaria cu privire la educaţie, arătând că se prefigurează prin acestea constatările lui Piaget în legătură cu "trecerea de la morala de constrângere la morala de autonomie şi cooperare" (p.402).

Secţiunea a II-a
Principalele "Şcoli" criminologice

128. Principiile stabilite de C. Beccaria au stat la baza *şcolii clasice* a dreptului penal, cea care a dominat ulterior, timp de un secol, gândirea şi practica juridico-penală.

Valul de reforme legislative ce a însoţit şcoala clasică, a condus la ameliorarea substanţială a tehnicilor juridice şi la o primă etapă de umanizare a justiţiei penale.

Pe de altă parte însă, în toată această perioadă, în ciuda reformelor penale, fenomenul criminal şi-a continuat ascensiunea.

În aceste condiţii, caracterul uman şi social al crimei nu mai puteau fi ignorate, cercetarea fenomenului criminal devenea inevitabilă.

Primele explicaţii cu caracter ştiinţific ale fenomenului criminal apar către a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul unei amplificări a cercetării ştiinţifice în toate domeniile.

Aceste prime explicaţii ale fenomenului criminal pot fi grupate în jurul unor "Şcoli" criminologice, în funcţie de factorii socotiţi a fi determinanţi, respectiv: fizici, economici, sociali.

129. *§2.1. Şcoala geografică (sau cartografică)*

Reprezentanţii acestei şcoli au fost belgianul Quetelet şi francezul Guerry.

130. *Lambert Adolphe Jaques QUETELET* (1796-1874), doctor în matematică, a fost directorul Observatorului astronomic din Bruxelles.

Pe lângă matematică, fizică, astronomie şi meteorologie, Quetelet a fost preocupat de probleme de ordin social şi, implicit, de cele legate de fenomenul criminal, fapt ce rezultă încă din primele sale lucrări: "Cercetări cu privire la populaţie, naşteri, decese, *închisori* etc. în Regatul Ţărilor de Jos" (Bruxelles 1827) şi "Cercetări cu privire la tendinţa spre crimă la diferite vârste (Bruxelles 1832).

Principala lucrare a lui Quetelet a fost: "Despre om şi dezvoltarea facultăţilor sale sau Eseu de fizică socială" (1835), unde sunt cuprinse, de

altfel, şi cele mai importante constatări legate de fenomenul criminal. Această lucrare completată şi revizuită a fost republicată spre sfârşitul carierei lui Quetelet sub denumirea "Fizică socială sau Eseu cu privire la dezvoltarea facultăţilor omului" (1869).

Quetelet aplică fenomenelor sociale metode împrumutate din fizică realizând o ştiinţă a "omului mediu", fizica socială. El consideră că majoritatea populaţiei constituie "centrul" reprezentat prin "omul mediu" iar la extreme se plasează indivizi cu o tendinţă foarte slabă sau dimpotrivă foarte puternică spre crimă[26].

Quetelet accentuează importanţa educaţiei morale care prevalează asupra instrucţiei şcolare. Această opinie, contrară punctului de vedere comun, o vom regăsi ulterior reexprimată de către Garofalo şi reluată de pe alte poziţii de către Freud.

O altă "opinie separată" exprimată de către Quetelet este aceea potrivit cu care nu sărăcia generează criminalitate, ci mai degrabă "discrepanţa între posibilităţile materiale şi nevoile, aspiraţiile oamenilor"[27]. Regăsim aici "germeni" ai teoriei anomiei exprimată ulterior de Durkheim şi reluată mult mai târziu de Merton.

131. *André-Michel GUERRY* (1802-1866), jurist de formaţie, a fost directorul departamentului de statistică penală de la Ministerul Justiţiei din Franţa.

În anul 1829, Guerry publică un studiu referitor la relaţia dintre instrucţie şi criminalitate. Lucrarea sa: "Eseu asupra statisticii morale în Franţa (1833) aduce o contribuţie importantă la dezvoltarea statisticilor criminale. O altă lucrare a lui Guerry, "Statistica morală a Angliei comparată cu Statistica morală a Franţei" a fost publicată în anul 1864.

Foarte interesat de aspectul geografic, Guerry repartizează departamentele franceze în cinci regiuni, în cadrul cărora constată o regularitate remarcabilă în ce priveşte criminalitatea. Din această regularitate rezultă ideea că "precum fenomenele naturale, comportamentul uman este şi el supus unor legi"[28].

---

26) În acest sens a se vedea: J. VAN KERCKVOORDE "Statistique criminelle et statistique morale ou XIX-ème siecle" în "Histoire de la Criminologie francaise" Ed. L'Harmattan, 1995, ch.XI, p.260.
27) J.VAN KERCKVOORDE, op.cit., p.261.
28) Idem p.256.

Asemănător lui Quetelet, dar contrar a ceea ce se credea în epocă, Guerry constată că, nici sărăcia şi nici instrucţia şcolară, nu au o influenţă directă asupra cifrei criminalităţii.

În general, Guerry rămâne prudent în comentariile sale, "El se limitează la descriere, punând în evidenţă unele coincidenţe, dar fără a se aventura prea mult pe calea explicaţiilor"[29].

132. Cercetările ambilor reprezentanţi ai Şcolii geografice s-au bazat, în cea mai mare măsură, pe primele statistici criminale europene, respectiv cele realizate în Franţa între anii 1826-1830.

În mod tradiţional, în doctrina criminologică, se reţine că, din studierea datelor statistice franceze, cei doi cercetători au desprins următoarea concluzie: infracţiunile împotriva persoanelor predomină în regiunile sudice şi în timpul sezonului cald iar infracţiunile patrimoniale predomină în regiunile nordice, în timpul sezonului rece. Această constatare a fost denumită: "*Legea termică a criminalităţii*"[30].

Şcoala geografică a avut numeroşi adepţi, mai ales în Franţa, până la elaborarea teoriei lombrosiene, după care a căzut în uitare. O încercare de revenire la această orientare a avut loc în Statele Unite în anii '50 ai secolului nostru[31].

Orientarea geografică poate fi supusă, fireşte, unor critici diverse. Nu se poate nega însă că studiul statistico-geografic a contribuit la naşterea unei criminologii ştiinţifice[32].

133. *§2.2. Şcoala lyoneză*

Alexandre LACASSAGNE (1843-1924), profesor de medicină legală la Universitatea din Lyon, a fost principalul exponent al acestei şcoli.

În urma unei confuzii ce s-a perpetuat de-a lungul timpului, orientarea criminologică născută în jurul profesorului Lacassagne este cunoscută în doctrină sub numele de "Şcoala mediului social".

29) Idem p.257.
30) A se vedea R. GASSIN, op.cit., p.160.
31) A se vedea J. PINATEL Tratat op.cit. p.63.
32) J. VAN KERCKVOORDE op.cit. p.266.

Aparent, Lacassagne şi discipolii săi au pus accentul pe factorii sociali în stabilirea etiologiei criminale.

După cum s-a remarcat în literatura de specialitate, teoria lui Lacassagne se poate rezuma în câteva aforisme, care au rămas celebre. Seria acestora este demarată cu ocazia primului Congres de antropologie criminală ce a avut loc în anul 1885 la Roma şi este, ulterior, continuată cu fiecare prilej de polemică, la adresa pozitiviştilor italieni.

Există patru asemenea aforisme ce au fost reţinute de doctrină:

"Orice act dăunător existenţei unei colectivităţi este o crimă";

"Orice crimă este un obstacol în calea progresului";

"Mediul social este "supa" de cultură (bouillon de culture) a criminalităţii; microbul este criminalul, un element care nu are importanţă decât în ziua în care găseşte "supa" care îl face să fermenteze";

"Societăţile au criminalii pe care îi merită"[33].

134. Opiniile sus menţionate au reuşit să inducă în eroare pe majoritatea istoricilor criminologiei, care au făcut din Lacassagne "şeful" unei şcoli "a mediului social" practic inexistentă. Dincolo de aforisme preocupările reale ale lui Lacassagne şi ale colaboratorilor săi au fost îndreptate într-o direcţie cu totul opusă.

Un studiu recent[34] demonstrează că, în realitate, Lacassagne a fost şi a rămas toată viaţa sa un partizan al frenologiei lui Gall şi un admirator secret al lui Lombroso pentru criticarea căruia şi-a consacrat aproape întreaga energie. Se remarcă faptul că la intervale relativ scurte de timp, ulterior lui Lombroso, medicul lyonez publică studii pe aceleaşi teme abordate de colegul său italian: asupra tatuajului (1881); compararea criminalului cu omul primitiv (1882); studiul criminalului ca o specie de animal (1882). Rezultă că, de fapt, Lacassagne era el însuşi un partizan al determinismului biologic iar nu "sociologul" despre care s-a vorbit întotdeauna.

33) H. SOUCHON: "Alexandre Lacassagne et l'Ecole de Lyon" Reflexions sur les aphorismes et ce concept du "Milieu Social" în RSC/D.P.C. nr.2/1974 p.538.
34) L. MUCCHIELLI "Hérédité et «Milieu social» le faux antagonisme franco-italien, la place de l'Ecole de Lacassagne dans l'histoire de la criminologie" în: "Histoire de la Criminologie française" op.cit. p.189 şi următ.

Concluzia studiului amintit este cât se poate de tranşantă şi contribuie la demascarea unui "mare fals" apărut în "mica istorie" a criminologiei:

"Prima concluzie a acestui studiu este că, în mod evident, dacă Lacassagne şi şcoala sa au insistat frecvent asupra rolului mediului social, în timp ce ei împărtăşeau, în realitate, aceleaşi credinţe în ereditatea crimei ca mulţi dintre colegii lor italieni, este pentru că aceasta servea în mod clar o strategie de valorizare, de distincţie. Expresia "şcoala franceză (sau lyoneză potrivit textelor) a mediului social, pe care ei înşişi au impus-o era o denumire de luptă, o justificare, o revendicare ce nu avea sens decât în măsura în care permitea demarcarea de un adversar proclamat"[35].

În aceste împrejurări, singurul rol pe care istoria criminologiei îl poate atribui şcolii lyoneze este acela de "sparring-partner" al pozitivismului.

Intuind parcă această ironie a destinului, la moartea lui Lombroso, Lacassagne abandonează orgoliile şi publică un articol elogios la adresa rivalului său.

135. §2.3. *Şcoala socialistă*

Explicaţiile fenomenului criminal reunite în jurul şcolii socialiste au ca fundament opiniile formulate de Marx (1818-1883) şi Engels (1820-1895).

Potrivit concepţiei marxiste, criminalitatea depinde de condiţiile economice, în sensul că inegalitatea economică generează criminalitatea. Cum însă inegalitatea economică este considerată o însuşire proprie regimului capitalist, rezultă că însuşi capitalismul naşte criminalitate.

După cum s-a subliniat în doctrină, relaţia între factorii economici şi fenomenul criminal are la origine studii valabile: "În Belgia, Ducpétiaux, inspector general al închisorilor şi aşezămintelor de binefacere, arată influenţa sărăciei din perioada 1845-1847 şi 1856-1857 asupra criminalităţii în Flandra. Influenţa crizelor economice şi a anilor de penurie asupra criminalităţii este subliniată în Franţa de Dupuy, mai ales în materia delicvenţei feminine. Legoyt, studiind efectul creşterii preţului la grâu asupra întregii criminalităţi recunoaşte că, atentatele contra proprietăţii

35) L. MUCCHIELLI op.cit. p.203.

cresc mai sensibil, în această împrejurare, decât atentatele contra persoanelor. Bery reia acest studiu pentru Germania începând cu 1882 şi confirmă concluziile lui Legoyt"[36].

136. Din considerente ideologice, şcoala socialistă prezintă o variantă extremă, transformând aceste explicaţii parţiale în explicaţii cu caracter general, valabile pentru fenomenul criminal în ansamblu. Se comite astfel o eroare de ordin ştiinţific, sesizată chiar în epocă de către Garofalo. Acesta, apelând atât la procedee polemice, cât şi la argumente ştiinţifice, reuşeşte să desfiinţeze teoriile socialiste.

Astfel, el arată că dacă fenomenul criminal ar fi o expresie a inegalităţilor economice, nu ar trebui să avem atâţia proletari şi ţărani victime ale unor infracţiuni şi nu ar trebui ca reprezentanţii claselor înstărite să se regăsească atât de des printre infractori.

Referitor la studiile ce au constatat o creştere a criminalităţii patrimoniale proporţional cu creşterea preţurilor la unele produse agricole, Garofalo demonstrează, pe baza datelor statistice, că de fapt are loc o mutaţie în structura fenomenului criminal, care rămâne constant în valoare absolută. El arată că în perioadele de criză numărul infracţiunilor contra persoanelor scade; dimpotrivă, în perioadele de belşug material, caracterizate prin scăderea preţurilor, scade şi numărul infracţiunilor patrimoniale dar creşte numărul celor contra persoanei:

"Aceste cifre dovedesc că oscilaţiile în echilibrul economic, întotdeauna instabil prin natura sa, nu reprezintă adevărata cauză a criminalităţii, ci doar forma sub care aceasta se manifestă"[37].

137. În ciuda argumentelor de ordin ştiinţific ce s-au formulat împotriva sa, orientarea şcolii socialiste s-a perpetuat de-a lungul timpului, bucurându-se de un sprijin de ordin politic. În perioada contemporană această orientare se transformase într-o adevărată "nouă criminologie", denumită marxistă, în cadrul căreia se puteau deosebi două tipuri de explicaţii:

36) J. PINATEL, Tratat op.cit. p.63.
37) R. GAROFALO, "La criminologie" Cinquième édition F. Alcan, Paris 1905 p.178.

- pe de-o parte, cele aparţinând specialiştilor din ţările comuniste care vedeau în criminalitate fie o expresie a "moştenirii" capitaliste, fie un "accident" individual;

- pe de altă parte, cele aparţinând criminologilor din unele ţări necomuniste, unde se putea susţine în continuare varianta potrivit căreia criminalitatea este o expresie a luptei de clasă, iar criminalul este victima capitalismului bazat pe exploatarea omului de către om.

În ambele variante, criminologia marxistă considera, în mod utopic, că "înaintarea pe calea comunismului" va duce în mod inevitabil la dispariţia fenomenului criminal.

Căderea comunismului a antrenat pierderea unicului suport al criminologiei marxiste, cel ideologic.

138. *§2.4. Şcoala interpsihologică*

Fondatorul acestei orientări a fost criminologul francez Gabriel TARDE (1843-1904)*, cel care a pus bazele psihosociologiei şi criminologiei franceze.

Principalele lucrări ale lui Tarde au fost: "Criminalitatea comparată" (1886) şi "Legile imitaţiei" (1890).

În construirea propriilor explicaţii, criminologul francez porneşte de la o critică obiectivă a teoriei lombrosiene, precum şi de la o analiză pertinentă a datelor statistice.

Tarde urmăreşte evoluţia criminalităţii de-a lungul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, şi constată o creştere a acesteia, în cifră absolută, de proporţii îngrijorătoare. El atrage atenţia asupra unor "capcane" pe care statistica le poate aşterne în calea cititorului neavizat sau care pot fi speculate în scop politic.

*) Născut la Sarlat, magistrat de carieră, chemat în fruntea serviciului de statistici al Ministerului de Justiţie (francez n.n.), fondator împreună cu Lacassagne al Arhivelor de antropologie criminală, Gabriel TARDE este înainte de toate şi mai ales *un criminolog* care, pe parcurs, a realizat o operă de sociolog, de psiholog şi de filozof. A se vedea în acest sens, J.PINATEL: Traité de droit pénal et criminologie, Tome III, Ed.Dalloz, 1975, p.102.

Astfel, Tarde a observat o scădere a numărului de crime în timp ce delictele crescuseră de trei ori. În această situaţie s-ar fi putut afirma că există motive de satisfacţie din moment ce infracţiunile mai grave (crimele) au scăzut ca număr. Autorul arată însă că această scădere este doar aparentă pentru că, în realitate, numărul crimelor (violuri, omoruri etc.) a crescut. Deformarea realităţii prin cifrele statistice apărea ca urmare a mai multor fenomene printre care ponderea cea mai mare o avea "corecţionalizarea", adică trecerea unui număr de fapte din categoria crimelor în cea a delictelor. Era vorba atât de o corecţionalizare legală (prin modificarea legislaţiei în sensul arătat), dar mai ales de una ilegală, respectiv omiterea cu bună ştiinţă pe parcursul procesului penal a unor circumstanţe ale unor fapte, care deveneau, prin omisiunea respectivă, delicte.

Raţiunile corecţionalizării ilegale erau legate în primul rând de evitarea curţilor cu juraţi dar şi de tendinţa de "cosmetizare" a realităţii.

139. În cursul acestei analize statistice, Tarde pune în discuţie problema progresului social şi cea a moralităţii care pot contribui la explicarea fenomenului criminal. Cu această ocazie, autorul îşi exprimă poziţia privind rolul *imitaţiei* în formarea comportamentului criminal:

"...Atunci când dimpotrivă apare imoralitatea, ea este aceea care frapează privirile şi *străluceşte imitativ* (s.n.) în mediul său, şi acesta este momentul în care ea se naşte (din punct de vedere social).

Realitatea socială prin excelenţă, în fapt, este aparenţa, aşa cum forţa socială prin excelenţă este *imitarea* (s.n.) sub toate formele ei în sens activ şi pasiv, ardoarea crescândă a prozelitismului şi apetitului surexcitat al asimilării"[38].

Urmând logica celor afirmate, G. Tarde consideră că un delict este nu numai "un rău" în plus ci, în acelaşi timp, sursă probabilă a "unor rele" noi; de aceea sensul revelaţiilor statistice ar trebui agravat, iar nu diminuant.

"Iată de ce creşterea numerică a oamenilor loviţi de o condamnare este şi mai înfricoşătoare decât pare. Căci cu cât numărul acestora creşte cu atât el tinde să crească şi mai mult, după cum o arată progresia lor neîntreruptă; şi cu cât ei sunt mai numeroşi şi sunt lăsaţi să se adune, cu atât mai mult ei vor fi tentaţi să se copieze unul pe celălalt, în loc de a recepta exemplul

38) G. TARDE: "La criminalité comparée" Ed. Felix Alcan, Paris 1886 p.82.

oamenilor cinstiţi, aşa cum o dovedeşte proporţia mereu în creştere a recidiviştilor printre condamnaţi"[39].

După cum se poate remarca şi din pasajele citate, teoria lui Tarde se fondează pe constatarea potrivit căreia raporturile interumane sunt guvernate de un fapt social fundamental: *imitaţia*.

În această logică, explicarea fenomenului criminal are la bază "ideea esenţială" că fiecare individ "se comportă potrivit cutumelor acceptate de către mediul său"[40] şi în consecinţă *comportamentul criminal este şi el un comportament imitat*.

140. O ultimă lămurire se impune în legătură cu denumirea şcolii: "interpsihologică". Aceasta derivă din faptul că Tarde considera că sociologia nu este decât o interpsihologie, atâta timp cât nu avem de a face (în sociologie) decât cu raporturi interindividuale[41].

Ideile lui G. Tarde cu privire la rolul *imitaţiei* în geneza criminalităţii sunt reluate ulterior în cuprinsul altor explicaţii de natură socială.

Astfel, spre exemplu, "procesul de învăţare" ce va sta la baza teoriei asociaţiilor diferenţiate elaborată de Sutherland (vezi infra 187) va include, printre alte mecanisme, şi pe cel al imitaţiei.

141. *§2.5. Şcoala sociologică*

Principalul reprezentant al acestei şcoli este socotit a fi sociologul francez Emile DURKHEIM (1858-1917). Principalele lucrări ale lui Durkheim în care sunt cuprinse şi unele idei importante pentru gândirea criminologică, au fost, în ordinea apariţiei: "Despre diviziunea muncii sociale" (1893); "Regulile metodei sociologice" (1894); "Suicidul" (1897) precum şi studiul numit "Două legi ale evoluţiei penale" (1900).

Fiind considerat unul din fondatorii sociologiei, Durkheim se remarcă prin aceea că reduce faptele morale la fapte sociale, pe care le consideră independente de conştiinţele individuale.

39) Idem G. TARDE, p.82.
40) R. GASSIN op.cit. p.162.
41) J. PINATEL, Tratat op.cit. p.67.

Deşi s-a ocupat în mod accidental de criminologie, Durkheim este printre primii care au definit-o iar concluziile sale în legătură cu fenomenul criminal nu pot fi neglijate.

Originalitatea opiniilor lui Durkheim constă în faptul că el consideră crima drept un *fenomen de normalitate socială*. El pleacă de la constatarea că nu există şi nu a existat societate care să nu cunoască fenomenul criminal: "Peste tot şi totdeauna au existat oameni care s-au comportat de o aşa manieră încât au atras asupra lor represiunea penală"[42].

Pentru Durkheim crima este nu numai un element inerent oricărei societăţi sănătoase, ci chiar un "factor de sănătate publică", ceea ce duce la următoarele consecinţe:

1) din moment ce crima este un fenomen "normal", ea nu provine din cauze excepţionale, ci din structura însăşi a culturii căreia îi aparţine;

2) deoarece criminalitatea este rezultanta marilor curente colective ale societăţii, existenţa şi raporturilor sale cu ansamblul structurii sociale prezintă un caracter de permanenţă;

3) deci, criminalitatea trebuie să fie înţeleasă şi analizată nu prin ea însăşi, ci totdeauna relativ la o cultură determinată în timp şi spaţiu[43].

142. În explicarea criminalităţii E.Durkheim introduce şi termenul de *anomie* (din grecescul a nomos: fără lege) pe care îl înţelege în sensul de "slăbire a rolului normelor sociale". Această anomie apare ca urmare a tendinţelor crescânde ale individului spre satisfacerea unor idealuri de confort material şi prestigiu social[44].

Imposibilitatea realizării pe cale legală a idealurilor propuse de individ (şi unanim acceptate în societăţile industrializate) poate duce la încălcarea normei.

Explicaţiile durkheimiene cu privire la faptele şi mecanismele sociale au reprezentat repere importante pentru sociologie, în general, dar şi pentru criminologia sociologică. Conceptul de "anomie" utilizat de Durkheim este reluat ulterior de sociologul american R. K. Merton şi utilizat în explicarea fenomenului criminal.

42) E. DURKHEIM: "Les régles de la méthode sociologique" Ed. Presses Universitaires de France 1963 p.65.
43) J. PINATEL, Tratat, op.cit. p.64.
44) În sensul celor arătate, a se vedea R. GASSIN op.cit. p.163.

CAPITOLUL II
POZITIVISMUL ITALIAN

143. *Problematică*

Pozitivismul italian sau şcoala pozitivistă, cum este adeseori denumită în literatura de specialitate, reprezintă o etapă esenţială în istoria criminologiei, nucleul gândirii criminologice.

Această afirmaţie nu se bazează doar pe faptul că, în mod tradiţional şi oarecum formal, se recunoaşte criminologiei statutul de ştiinţă, abia începând cu cercetările pozitiviste.

Avem în vedere, pe de-o parte, faptul că şcoala italiană a reuşit să concentreze şi să exprime în mod sintetic, pe baze ştiinţifice, toate "căutările" anterioare şi contemporane ei, în legătură cu fenomenul criminal.

Pe de altă parte, gândirea pozitivistă reprezintă punctul de plecare al teoriilor etiologice moderne, care nu pot face abstracţie de realizările ei.

Această forţă a gândirii pozitiviste văzută ca un tot unitar, rezidă însă în faptul că principalii ei exponenţi: Lombroso, Gorafola şi Ferii au oferit, fiecare în parte, un adevărat univers de explicaţii în legătură cu fenomenul criminal.

Rezultă că abordarea pozitivismului italian presupune: a marca rădăcinile acestuia, a trece în revistă ideile principalilor exponenţi şi a încerca fixarea unor puncte comune ce au constituit ulterior rampa de lansare a teoriilor moderne.

144. *Plan*

Prezentul capitol va cuprinde aşadar următoarele secţiuni:

S1 Premisele pozitivismului italian
S2 C. Lombroso
S3 R. Garofalo
S4 E. Ferri
S5 Caracteristicile pozitivismului italian

Secţiunea I
Premisele pozitivismului italian

145. 1) O primă împrejurare ce a favorizat apariţia pozitivismului o reprezintă semi-eşecul şcolii clasice a dreptului penal, respectiv neputinţa acestuia de a propune soluţii valabile pentru limitarea fenomenului criminal.

În acest context, gândirea pozitivistă apare ca o continuare, dar şi ca o replică la şcoala clasică. Raporturile dintre cele două orientări sunt foarte exact sintetizate de E. Ferri în partea introductivă a Sociologiei criminale.

Potrivit opiniei lui Ferri, şcoala clasică şi-a propus şi a obţinut, în planul practic, o diminuare a pedepselor, iar în planul teoretic, studiul abstract al crimei, considerată ca o entitate juridică. La rândul ei, şcoala pozitivistă şi-a propus, în plan practic, diminuarea delictelor (aflate în continuă creştere), iar, în plan teoretic, tocmai pentru a putea atinge obiectivul practic, şi-a propus "studierea completă a delictului, nu ca abstracţie juridică, ci ca acţiune umană, ca fapt natural şi social; în consecinţă, ea întreprinde studierea nu numai a delictului în sine, ca raport juridic, dar, deasemenea şi înainte de toate, a aceluia care comite acest delict, adică delincventul"[45].

146. 2) O a doua premisă importantă a reprezentat-o dezvoltarea cercetării ştiinţifice în general şi în particular aplicarea metodei inducţiei pozitive, caracteristică pentru secolul al XIX- lea. Ferri remarca, de altfel, că şcoala pozitivistă reprezintă, după cum şi numele o arată, "una din aplicaţiile atât de numeroase şi fecunde ale metodei pozitive în studiul faptelor sociale[46].

În aceeaşi ordine de idei, se cuvine a aminti şi influenţa considerabilă pe care doctrina evoluţionistă a exercitat-o asupra ideilor pozitiviştilor italieni. Rezultatele cercetărilor ştiinţifice întreprinse de Charles Darwin (1809-1882) şi opera fundamentală a acestuia: "Despre originea speciilor pe calea selecţiei naturale" (1859) au fost cunoscute şi valorificate de Lombroso, Garofalo şi Ferri.

45) E. FERRI, op.cit., p.20.
46) Idem.

O menţiune particulară trebuie făcută în legătură cu unele cercetări în domeniul frenologiei şi psihiatriei, realizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ne referim în primul rând la studiile realizate de Gall şi respectiv Morel, care au influenţat în mod direct şi decisiv cercetările lui Lombroso dar şi pe cele ale celorlalţi reprezentanţi ai pozitivismului.

147. *Franz Joseph Gall* (1758-1828) a studiat medicina la Strasbourg şi Viena fiind preocupat în principal de problemele legate de anatomia creierului.

Între anii 1810-1819 apar cele patru volume ale celei mai importante dintre lucrările sale: "Anatomia şi fiziologia sistemului nervos în general şi a creierului în particular".

Gall formulează o teorie a tendinţelor umane potrivit căreia comportamentul omului este reglat prin "jocul" unor tendinţe (sau facultăţi) care îşi găsesc fiecare "condiţia materială de posibilitate" într-o porţiune a cortexului. Porţiunea este proeminentă dacă tendinţa este dezvoltată şi, respectiv, atrofică dacă tendinţa este redusă, rezultând o adevărată "cartografie corticală".

Admiţând că oasele boltei craniene se mulează deasupra cortexului, în aşa fel încât, acolo unde cortexul este dezvoltat se constituie o proeminenţă osoasă iar acolo unde cortexul este atrofic se formează o adâncitură, rezultă că printr-o simplă palpare exterioară a craniului se poate observa gradul de dezvoltare al fiecărei tendinţe; această tehnică a fost denumită de Gall: "cranioscopie"[47].

Potrivit afirmaţiilor lui Gall ar exista, în principiu, trei zone care ar putea interesa fenomenul criminal şi care ar putea fi sondate printr-o "cranioscopie abilă":

- Prima se situează în spatele canalului auditiv extern şi corespunde instinctului de apărare; cea de-a doua se plasează deasupra canalului auditiv şi ar corespunde unor tendinţe spre omor; a treia se situează în partea mijlocie a arcului frontal, la nivelul arcadei sprâncenoase şi corespunde instinctului de proprietate şi tendinţei spre furt. Potrivit acestor

47) G. LANTERI-LAURA: "Phrénologie et criminologie au début du XIX-ème siecle. Les idée de F.J. Gall în "Histoire de la criminologie française" op.cit. p.23.

constatări, Gall credea că, prin cranioscopie s-ar putea aduce un ajutor substanţial bunului mers al justiţiei penale fără însă a i se substitui[48].

148. *Benedict Augustin Morel* (1809-1873), de formaţie medic psihiatru, şi-a desfăşurat activitatea într-un azil public, unde a efectuat o serie întreagă de cercetări, concretizate într-o vastă lucrare: "Tratat privind degenerescenţele fizice, intelectuale şi morale ale speciei umane" (1857).

Morel concepe degenerescenţa ca pe o maladie ereditară, maladie ce are drept efect o deviere a individului de la tipul normal. El tratează, deasemenea, pe larg, problema nebuniei morale (folie morale), termen pe care îl preia de la un autor englez, James Cowles Prichard (1786-1848), care publicase în 1842 o lucrare intitulată: "Despre diferitele forme ale bolii în relaţie cu jurisprudenţa" (On the Different Forms of Insanity in relation to Jurisprudence) unde folosea termenul "moral insanity"[49] Morel abordează problema nebuniei morale din prisma interesului său particular pentru medicina legală. El propune asocierea "nebunilor morali" la marea categorie a "nebuniilor" ereditare pe care el o stabilise.

În sfârşit, Morel face o clasificare a maladiilor mentale, arătând care sunt cele predispuse la crimă[50].

149. 3) Cea de-a treia premisă generală a pozitivismului este reprezentată de teoriile sau şcolile criminologice anterioare ori contemporane cu şcoala italiană: cartografică, lyoneză etc (vezi supra 129).

Explicaţiile formulate în cuprinsul şcolilor amintite au constituit puncte de reper importante pentru cercetătorii italieni. Aceştia au cunoscut şi valorificat toate celelalte constatări referitoare la fenomenul criminal, fie preluând unele aspecte, fie criticându-le pe altele.

Polemica dintre Lacassagne ori Tarde, pe de-o parte şi Lombroso ori Ferri, de cealaltă parte, spre exemplu, nu a putut avea decât un rol constructiv în evoluţia ideilor despre fenomenul criminal.

48) Idem p.25.
49) J.-C. COFIN: "La Folie Morale figure pathologique et entité miracle des hypothèses psychiatriques au XIX-ème siecle" în "Histoire..." op.cit. p.91.
50) Idem p.95.

Secţiunea a II-a

Cesare Lombroso (1835-1909)

150. Lombroso s-a născut la 6 noiembrie 1835 la Viena, într-o familie israelită relativ numeroasă, el fiind cel de-al şaselea copil. Şi-a efectuat studiile la facultăţile din Padova, Viena şi Pavia, iar din anul 1859 a început să lucreze ca medic militar.

În anul 1864 i se încredinţează cursul de psihiatrie la Universitatea din Pavia şi devine, în acelaşi timp, director al unui azil de alienaţi.

În anul 1876 ocupă postul de profesor de medicină legală la Torino. În acelaşi an, 1876, publică o mică lucrare, "L'Uomo delinquente" ("Omul criminal"), care în scurt timp îl face celebru[51].

În decursul anilor, Lombroso a adus importante completări studiului iniţial, care se transformă în cele din urmă într-o lucrare de proporţii. Aceasta a fost republicată în numeroase ediţii şi tradusă în toate limbile de circulaţie mondială.

Pe lângă "Omul criminal", operă care l-a consacrat, Lombroso a mai publicat numeroase alte studii şi lucrări importante, cum ar fi: "Antropologia criminală şi recentele ei progrese" sau "Omul de geniu". C. Lombroso a avut o contribuţie substanţială la extinderea cercetărilor criminologice şi la formarea criminologiei ca ştiinţă. Sub influenţa ideilor sale are loc în anul 1885 la Roma, primul Congres Internaţional de Antropologie criminală, ce a fost considerat drept actul de identitate al ştiinţei criminologice. Lombroso a murit la 18 octombrie 1909, după ce cunoscuse, atât triumful, cât şi gloria, opera sa fiind pe rând admirată şi contestată încă din timpul vieţii sale.

Premisele apariţiei operei lombrosiene coincid cu cele ale pozitivismului în general. Ca surse directe de inspiraţie se citează de obicei: "Tratatul de fizionomie" al lui Della Porta, publicat în anul 1640, unde se subliniază existenţa unor raporturi între caracterul individului şi fizionomia acestuia; studiile de frenologie ale lui Gall şi cele de psihiatrie ale lui Morel (vezi supra 147 şi 148).

51) J. PINATEL Tratat, 1963, op.cit. p.173.

151. ### *§1. Teoria anormalităţii biologice*

Opera lui Lombroso a fost prezentată de multe ori superficial, uneori chiar tendenţios, caricatural, numele lui fiind asociat cu imaginea unui "om criminal", cu urechile mari, nasul turtit şi fălcile dezvoltate exagerat. Aceste prezentări deformate s-au datorat atât relei credinţe, cât şi ignoranţei unor cercetători care, "s-au pretins calificaţi să-l judece pe Lombroso fără a-i citi opera"[52].

Dincolo de interpretările tendenţioase ori superficiale au existat şi opinii avizate care, însă, au prezentat incomplet gândirea lombrosiană, reducând-o la formule de genul: "Teoria omului criminal", "Teoria criminalului născut", "Teoria atavismului criminal" etc., ceea ce corespunde doar fazei de debut a cercetărilor savantului italian.

În realitate, concepţiile lui Lombroso au evoluat odată cu rezultatele cercetărilor sale.

Vom încerca să retrasăm în linii generale această evoluţie, în speranţa redării unei imagini cât mai corecte asupra gândirii lombrosiene. Precizăm însă, că opera lui Lombroso fiind deosebit de vastă şi complexă, orice încercare de sistematizare, va fi inevitabil incompletă.

152. La originea cercetărilor lombrosiene a stat descoperirea, la craniul unui criminal, în zona occipitală medie, a unei adâncituri (fosetă) accentuate, trăsătură ce se regăsea la unele cranii primitive. Această descoperire i-a sugerat lui Lombroso *ipoteza atavismului* (adică oprirea în dezvoltare pe lanţul filogenetic).

Pentru verificarea acestei ipoteze, Lombroso a efectuat numeroase cercetări, ajungând la studierea a 393 de cranii, după cum afirmă în primul volum al "Omului criminal"[53].

Recurgând la un sistem complex şi riguros de măsurători, Lombroso a reuşit să distingă unele trăsături craniene ce se regăseau într-o proporţie sporită la infractori, aşa zisele *stigmate* ale omului criminal: sinusurile

52) M.L. LAVASTINE şi V.V. STANCIU, op.cit. p.120.

53) A se vedea C. LOMBROSO "L'Homme criminel", (deuxième édition française, traduite sur la cinquième édition italienne) Ed. Felix Alcan, Paris, 1895 vol.I. partea a II-a capitolul I "Examenul a 383 de cranii de criminali"; după cum rezultă din explicaţiile la titlul capitolului C.L. se referă atât la cranii studiate de el personal, cât şi la rezultatele obţinute de alţi cercetători în studiul unor cranii.

frontale foarte pronunţate, pometţii şi fălcile voluminoase, orbitele mari şi depărtate, asimetria feţei şi a deschiderilor nazale, apendice lemurian al fălcilor[54].

Concluzia cu privire la stigmatele craniene şi, în special, foseta occipitală, au fost confirmate în epocă de cercetările altor antropologi, pe cranii de nebuni şi antropomorfe[55]. Urmărind ideea atavismului, Lombroso a studiat organismele inferioare, omul sălbatic şi copilul (în care vedea un mic primitiv). El a cercetat, deasemenea, unele anomalii ale creierului, ale scheletului şi ale unor organe interne (inimă, ficat).

Extinzând cercetările la criminali în viaţa, Lombroso îi studiază atât din punct de vedere anatomic cât şi fiziologic. O constatare interesantă pe care o face este în legătură cu lipsa durerii (analgezia) care îl apropie şi ea pe criminal de omul sălbatic. Un lucru mai puţin amintit în doctrină este faptul că Lombroso a efectuat nu numai studii anatomico-fiziologice dar s-a ocupat şi de unele aspecte socio-culturale: tatuaj, jargon, alcoolism, credinţă şi practică religioasă[56], literatura criminalilor etc.

Din toate aceste cercetări întreprinse, Lombroso a reţinut, în mod obiectiv, aspectele care îi confirmau caracterul atavic al criminalului.

153. O a doua fază a studiilor lombrosiene se referă la unele malformaţii morfo-funcţionale de natură degenerativă; cercetările s-au axat în special asupra componentei psihice. Lombroso se ocupă de "nebunia morală" care fusese tratată de Morel drept un aspect degenerativ (vezi supra 148)

54) C. LOMBROSO: "L'anthropologie criminelle et ces récents progrès" (deuxième édition, revue et augmentée avec 13 figures dans le texte) Ed. Felix Alcan, Paris, 1891 p.10.

55) "Marselli (Arhive de Psihiatrie 1890) tocmai a găsit această fosetă la 14% din 200 de nebuni. Studiind 70 de cranii de antropomorfe, el a găsit-o constant la semnopiteci şi la cinomorfe, cu câteva absenţe la ilobate aceasta lipsea aproape totdeauna la antropomorfele superioare: cimpanzeu 0 din 3; gorilă 1 din 3, urangutan 1 din 30, ceea ce confirmă importanţa *atavistică* a acestei fosete" C. Lombroso "L'anthropologie criminelle..." op.cit. p.43.

56) "... mulţi criminali îşi construiesc o religie senzuală şi adaptabilă, totdeauna în avantajul lor, care face din Dumnezeu al păcii şi justiţiei o specie de tutore binevoitor, un complice al acţiunilor lor criminale" C. Lombroso "L'Homme criminel" vol.I op.cit. p.439.

Bazându-se pe propriile studii, dar şi pe cercetările unor psihiatri renumiţi în epocă, Lombroso stabileşte existenţa unor analogii între "nebunul moral" şi "criminalul născut", mai cu seamă sub aspectul simţului moral[57].

Examinarea "criminalului nebun" scoate şi ea la iveală existenţa aceloraşi stigmate ca în cazul "omului criminal", stigmate ce sunt explicate de această dată pe baza *degenerescenţei*[58].

154. În sfârşit, într-o ultimă etapă, Lombroso se concentrează asupra studierii epilepsiei pe care o consideră alături de atavism, un factor cheie în etiologia criminală[59]. Mai mult, el vede în epilepsie o punte de legătură între omul criminal, criminalul nebun şi nebunul moral, *considerând epilepsia atât drept "una din psihozele cele mai atavistice"*[60] *cât şi "nucleul tuturor degenerescenţelor"*[61].

155. După cum rezultă din cele de mai sus şi aşa cum preciza B. di Tulio într-una din puţinele sistematizări convenabile, *teoria lombrosiană parcurge trei faze*:

1) natura atavică a criminalului; concluzie bazată pe existenţa fosetei occipitale şi a altor stigmate (ceea ce a creat doctrina criminalului născut);

2) raportul între degenerescenţa şi criminalitate (bazat pe numeroasele anomalii morfologice şi funcţionale de natură degenerativă ce au fost sesizate în cursul cercetărilor efectuate pe criminali);

57) A se vedea C. LOMBROSO "L'Homme criminel" op.cit. vol.II p.28.

58) Idem p.256.

59) "Criminalitatea este deci un fenomen atavistic care este provocat de cauze morbide a căror manifestare fundamentală este epilepsia. Este foarte adevărat, criminalitatea poate fi provocată şi de alte maladii (isterie, alcoolism, paralizie, vesanie, frenastenie etc.) dar epilepsia este aceea care îi dă, prin frecvenţa răului, prin gravitatea sa, baza cea mai întinsă. Ubi major adest minor cessat" C. Lombroso "L'Homme criminel" op.cit. vol.II p.120.

60) Idem p.117.

61) Idem p.256.

3) criminalitatea ca formă de epilepsie, unde, cel mai adesea, convulsiile sunt înlocuite prin impulsuri violente şi irezistibile spre crimă (aspect rezultat din ultimele cercetări efectuate de Lombroso asupra criminalilor[62].

Cum însă pentru Lombroso caracterele degenerative se regăsesc, fie în trăsăturile atavice, fie în cele epileptice, etiologia criminală se poate rezuma la aceste din urmă două trăsături.

Astfel se poate conchide că în teoria lombrosiană *criminalitatea reprezintă o anormalitate biologică bazată pe atavism organic şi psihic şi pe o patologie epileptică.*

156. *§2. Importanţa operei lombrosiene*

Fireşte că "omul criminal", în sensul de tip universal valabil, nu există. Însuşi Lombroso excludea această idee[63]. Este adevărat, de asemenea, că teoria lombrosiană cu privire la etiologia crimei nu poate constitui o explicaţie cu caracter general valabil.

Importanţa operei lombrosiene depăşeşte însă problema unui tip ori a unei teorii.

După cum s-a remarcat pe bună dreptate în doctrină, "el a fost primul care a făcut ca studiul criminalului să trecă de la faza metafizică la studiul ştiinţific. El s-a aplecat cu răbdare şi geniu asupra realităţii"[64].

Cercetările lombrosiene au constituit punctul de plecare al unor numeroase investigaţii ştiinţifice cu privire la fenomenul criminal. Atât explicaţiile de natură biologică, venite ca o "reacţie prin simpatie" cât şi explicaţiile de natură socio-morală, apărute ca o "reacţie contrară", datorează foarte mult "provocării" lombrosiene.

Analiza minuţioasă a trăsăturilor criminalului face din Lombroso un precursor al biotipologiei[65].

62) A se vedea în acest sens B. DI TULLIO op.cit. p.31-32.
63) C. Lombroso: "L'anthropologie criminelle..." op.cit. p.2.
64) M.L. LEVASTINE şi V.V. STANCIU, op.cit., p.7.
65) "Trebuie să-l considerăm pe Lombroso, nu numai ca fondator al Antropologiei criminale, dar, deasemenea, ca precursor al biotipologiei. În fapt, el a confirmat, cu un lux de detalii şi cu o documentare savantă, intuiţia lui Goethe: «Was ist ihnem ist aussen» (ceea ce este înăuntru este în afară), deci unitatea caracterelor fizice şi psihice" M.L. LEVASTINE şi V.V. STANCIU, op.cit., p.121.

Pe de altă parte, dincolo de imaginea emblematică, dar incompletă a "omului criminal", opera lombosiană conţine constatări deosebit de utile şi încă actuale, cum ar fi, spre exemplu, cele referitoare la infractorii bolnavi mintal[66].

157. În sfârşit, contribuţia fundamentală a lui C. Lombroso la dezvoltarea gândirii criminologice constă în negarea ideii de liber arbitru şi, implicit, a celei de răspundere morală, ca temei al represiunii.

Paradoxal, creatorul "omului criminal" a fost în realitate creatorul "criminalului OM" o fiinţă neputincioasă în faţa unui "destin biologic" ostil.

În cuvântul rostit la cel de-al VI-lea Congres de Antropologie criminală (1906), Lombroso cuprinde în câteva propoziţii, formulate cu modestie şi simplitate, ideea esenţială a întregii sale opere, respectiv existenţa unui determinism biologic la originea crimei: "Vechiul proverb: Nu este nimic nou sub soare se potriveşte foarte bine antropologiei criminale, căci concluziile ei cele mai importante, chiar acelea care par cele mai paradoxale, au fost ghicite cu multe secole în urmă de către savanţi; ele se aflau pe buzele oamenilor. Noi ştim că încă din timpurile vechi se remarcase că oamenii vicioşi sau criminalii au riduri anormale, asimetria chipului şi corpului, stângăcie, strabism. Şi nu fără emoţie putem citi în Hamlet: «Există unii oameni care poartă încă de la naştere câteva triste stigmate de care nu sunt responsabili, deoarece nu au avut alegerea propriei origini»"[67].

În pofida criticilor numeroase ce i-au fost aduse, C.Lombroso reprezintă o figură marcantă a gândirii criminologice. Opera lui a influenţat în aşa măsură criminologia, încât se poate afirma pe bună dreptate că: "... până şi erorile sale au fost fecunde prin reacţiile, discursurile şi investigaţiilor noi pe care le-au antrenat"[68].

66) "Trebuie să amintim extrema actualitate a numeroaselor aspecte ale gândirii lui Lombroso referitor la atitudinea societăţii faţă de delincvenţii anormali «pentru care închisoarea este o injustiţie, iar libertatea un pericol, şi de care ne ocupăm rău, prin măsuri insuficiente, care violează, în acelaşi timp, morala şi securitatea»" G.CANEPA "Perspectives de contradiction et d'innovation dans la pensée de Cesare Lombroso" în R.S.C./D.P.C. nr.2/1977 p.551. (autorul articolului îl citează la rândul său pe L. FERRIO - "Antologia lombrosiana" Ed. Pavese, Paris 1962.
67) C. LOMBROSO: "Discours d'ouverture du VI-e congrès d'anthropologie criminelle, 1906" în A.J,C, 2-e sem./1967 p.557.
68) M. ANCEL: "Le centenaire de l'uomo delinquente" (Expozeu introductiv) în R.S.C/D.P.C. nr.1/1977 p.288.

Secţiunea a III-a
Raffaele Garofalo (1851-1934)

158. Baronul R. Garofalo a fost magistrat de carieră, îndeplinind funcţia de Preşedinte de Cameră la Curtea de Apel din Neapole.

Principala lucrare a lui Garofalo, "Criminologie", a fost publicată pentru prima dată în anul 1885. Ulterior, lucrarea a fost revizuită şi completată, fiind publicată, succesiv, în mai multe ediţii, şi tradusă în diferite limbi: franceză, engleză, spaniolă, turcă etc.

Istoria criminologiei reţine numele lui Garofalo în special datorită titlului pe care acesta l-a ales pentru lucrarea sa şi care ulterior a înlocuit denumirea de Antropologie criminală. Dar Criminologia datorează lui Garofalo mai mult decât propria denumire.

În lucrarea sa fundamentală, Garofalo face o evaluare competentă a numeroaselor cercetări efectuate în epocă şi reuşeşte să formuleze o teorie proprie, coerentă, cu privire la fenomenul criminal.

159. *§1. Teoria anormalităţii morale*

Întrega construcţie teoretică elaborată de Garofalo se întemeiază pe noţiunea de *delict natural.*

Deşi magistrat, Garofalo porneşte de la premisa că noţiunea de crimă trebuie privită din punct de vedere sociologic şi nu juridic.

Pentru a stabili noţiunea de crimă în sens sociologic, este necesară realizarea distincţiei între *delictele naturale* şi *delictele convenţionale.*

Delictele convenţionale sunt creaţii ale legiuitorului, au un caracter conjunctural şi, deci, sunt variabile în timp şi spaţiu, ceea ce generează, de altfel, relativitatea legii penale.

În opoziţie, delictele naturale se caracterizează prin constanţă, prin invariabilitate în timp şi spaţiu. Noţiunea de crimă, în sens sociologic, ar trebui să includă, potrivit opiniei lui Garofalo, doar categoria delictelor naturale.

Pentru identificarea delictului natural "... trebuie abandonată analiza acţiunilor şi întreprinsă aceea a sentimentelor. Crima este în fapt, întotdeauna, o acţiune dăunătoare, care, în acelaşi timp, răneşte acele sentimente pe care le numim *simţul moral* al unei colectivităţii umane"[69].

Garofalo consideră că singurele sentimente care au importanţă pentru morala socială şi, în acelaşi timp, sunt utile analizei pe care o întreprinde, sunt *sentimentele altruiste,* "adică cele care au ca obiect direct interesul altora, cu toate că, indirect, aceasta se poate întoarce în avantajul nostru"[70].

În categoria sentimentelor altruiste, există două constante pe care le regăsim sub diferite grade de dezvoltare la toate popoarele şi la toate clasele aceluiaşi popor: *mila* şi *probitatea* (cinstea).

Pe baza celor două sentimente considerate de Garofalo drept fundamentale: mila şi probitatea, se poate realiza identificarea delictelor naturale.

Astfel, Garofalo concluzionează că: "*elementul de imoralitate necesar pentru ca un act dăunător să fie considerat drept criminal* de către opinia publică, *este vătămarea acelei părţi a simţului moral* care constă în sentimentele altruiste fundamentale, *mila şi probitatea.* Trebuie însă, în plus, ca violarea să vătămeze nu partea superioară şi cea mai delicată a acestor sentimente, ci *măsura medie în care acestea sunt posedate* de către o comunitate, şi care este indispensabilă pentru adaptarea individului la societate. *Aceasta este ceea ce vom denumi crimă sau delict natural*"[71].

Ideea potrivit căreia crima este un act în acelaşi timp dăunător şi imoral nu era nouă. Garofalo demonstrează însă, după cum s-a putut observa, că nu poate fi socotită crimă decât "o specie determinată de imoralitate".

160. Plecând de la înţelegerea crimei ca delict natural, în sensul mai sus precizat, Garofalo îşi propune identificarea *tipului criminal,* respectiv a individului "capabil" să comită un astfel de delict. Pentru aceasta el recurge la o evaluare obiectivă a rezultatelor cercetărilor întreprinse de Lombroso şi discipolii săi, luând în acelaşi timp în consideraţie şi criticile formulate la adresa acestora.

69) R. GAROFALO: "Criminologie", op.cit., p.6.
70) Idem p.20.
71) Idem p.36.

Pe baza acestei evaluări Garofalo admite ideea că "delincvenţii sunt fiinţe aparte". El constată totodată că: "din punct de vedere antropologic tipul criminal este foarte departe de a fi conturat" şi îşi exprimă scepticismul în legătură cu posibilitatea ca cercetări viitoare, să poată clarifica acest lucru.

Pe de altă parte, Garofalo consideră că toate cercetările efectuate duc la concluzia că diferenţa, anormalitatea criminalului, trebuie căutată în zona simţului moral, ceea ce se înscrie în logica delictului natural pe care el a propus-o:

"*Criminalul este un anormal* pentru că diferă de majoritatea comtemporanilor şi concetăţenilor săi *prin lipsa anumitor sentimente* şi a anumitor dezgusturi, această lipsă fiind asociată unui temperament special sau unei absenţe a energiei morale".

Problema care se pune este de a şti dacă această *anomalie de ordin moral* are sau nu, întotdeauna, un substrat organic, fiziologic. Garofalo aprecia că, la epoca respectivă, ştiinţa nu era capabilă să ofere un răspuns cert la problema enunţată.

Neputinţa de a oferi o explicaţie nu înlătură însă caracterul obiectiv al constatării şi, pentru Garofalo "*criminalul tipic este un monstru în plan moral*, având unele caracteristici comune cu sălbaticii, iar alte caracteristici îl decad chiar dedesubtul umanităţii"; este acela căruia "*îi lipseşte total altruismul*"[72].

Formulându-şi în acest fel propria teorie cu privire la tipul criminal, Garofalo evită să-i dea acestuia un caracter absolut:

"Nu este mai puţin adevărat că *este imposibil să tragem o linie care să separe în mod distinct lumea criminală de cea a oamenilor oneşti*, pentru că există peste tot în natură grade şi nuanţe.

Admitem deci *o zonă intermediară între delincvenţi şi oamenii normali* şi introducem aici ofensele mai puţin grave aduse sentimentului de milă, toate acelea care nu pot fi atribuite unei cruzimi instinctive ci, mai curând durităţii, care derivă în principal din lipsa de educaţie sau de reţinere convenţională"[73].

72) Idem p.120.
73) Idem p.132.

În acelaşi fel, în cazul delictelor rezultate din lipsa sentimentului de probitate, un rol preponderent îl pot avea lipsa de educaţie ori alte influenţe ale mediului, (iar nu ereditatea) ceea ce duce la existenţa aceleeaşi *zone intermediare* între delicvenţi şi oamenii normali.

În cadrul tipului criminal general conceput, Garofalo stabileşte următoarele categorii: 1) asasini; 2) violenţi; 3) necinstiţi şi 4) cinici. Explicaţiile ce însoţesc fiecare din aceste categorii, precum şi cele privind delimitările între ele sunt insuficiente. Din această cauză valoarea ştiinţifică a clasificării este minimă.

Astfel, din construcţia elaborată de Garofalo se conturează doar tipul general al infractorului, anormalul moral, lipsit de altruism, *caracterizat în primul rând prin indiferenţă afectivă*.

161. *§2. Importanţa operei lui Garofalo*

Teoria anormalităţii morale nu poate constitui nici ea, fireşte, o explicaţie general valabilă. O serie de teorii moderne cu privire la fenomenul criminal au preluat însă ideea, integrând-o într-un cadru explicativ mai larg; în tipologizările contemporane *indiferenţa afectivă* este o trăsătură a personalităţii criminale reţinută frecvent.

Dincolo de încercarea de tipologizare a infractorului, în opera lui Garofalo găsim aspecte interesante în legătură cu influenţele socio-economice asupra criminalităţii:

Pe baza datelor statistice existente în epocă, Garofalo constată că instrucţia şcolară nu are un efect direct şi benefic asupra fenomenului criminal. Scăderea numărului de analfabeţi nu duce, aşa cum se credea la vremea respectivă, la scăderea numărului de infracţiuni, ci la creştere numărului de infractori alfabetizaţi[74].

În ce priveşte religia, Garofalo susţine că aceasta ar putea avea efecte benefice, dar numai în cazul în care perceptele morale sunt receptate în copilărie.

74) "Iată deci că biata armă a alfabetului despre care se spera că va face minuni este sfărâmată de statistică; ideea că pentru fiecare şcoală deschisă se va închide o puşcărie, nu este mai mult decât o absurditate" R. GAROFALO op.cit. p.150.

Referitor la factorii economici, se demonstrează că aceştia nu reprezintă nici ei adevărata cauză a criminalităţii, iar Garofalo "reduce la absurd" teoriile socialiste contemporane (vezi supra 136).

162. Contribuţia cea mai importantă a lui Garofalo la dezvoltarea gândiri criminologice constă în introducerea noţiunii de *temibilitate* sau periculazitate a infractorului. După cum s-a reţinut în doctrină: "... primul om de ştiinţă care a sugerat formula ce trebuie să servească unificării sistematice a cercetărilor antropologice, psihologice şi sociologice efectuate relativ la delincvenţi este R. Garofalo. Acesta, în fapt, încă din 1877, a enunţat principiul după care, "*baza şi criteriul de proporţionalizare a pedepsei, trebuie să fie cel al periculozităţii criminale*"[75].

Pe lângă crearea noţiunii de periculozitate, Garofalo deţine prioritatea şi în sublinierea necesităţii efectuării de anchete sociale, cu privire la infractor. Datorită acestor contribuţii Garofalo este considerat un "pionier al criminologiei clinice"[76].

Secţiunea a IV-a
Enrico Ferri (1856-1929)

163. Remarcabila personalitate a lui E.Ferri a influenţat gândirea juridică, sociologică şi criminologică a începutului de secol.

După efectuarea studiilor juridice la Universitatea din Bologna, Ferri a desfăşurat o activitate profesională densă fiind: profesor universitar (la Roma, Torino, Bruxel), avocat şi om politic (membru în Parlamentul italian).

Spirit enciclopedic şi dotat cu o mare capacitate de muncă, pe lângă activitatea practică, Ferri a avut o bogată activitate ştiinţifică, fiind autorul a numeroase tratate, cursuri universitare, monografii, studii ştiinţifice etc.

75) F. GRISPIGNI: "Introduction de politique criminelle au probleme de l'etat dangereux" în "Le probleme de l'etat dangereux - Deuxième Cours International de Criminologie" Ed. Maison de l'UNESCO, Paris, sept.1954, p.57.

76) A se vedea în acest sens: J. PINATEL, Tratat, 1963, op.cit. p.396.

Principala sa lucrare, ce interesează domeniul criminologiei, a apărut pentru prima dată în anul 1881 sub denumirea: "Noile orizonturi ale dreptului penal" şi a fost republicată ulterior cu titlul: "Sociologie criminală".

În cuprinsul acestei lucrări, Ferri evaluează în mod critic toate rezultatele cercetărilor criminologice anterioare şi formulează o teorie proprie a delictului, o *teorie multifactorială*.

Reluând într-un tablou sintetic explicaţiile contemporane cu privire la originea delictului, Ferri constată că acesta a fost considerat un fenomen de:

- *normalitate* (fie biologică fie socială)

- *anormalitate biologică* prin: atavism; patologie; degenerescenţă; deficienţă de nutriţie a sistemului nervos central; deficienţă de dezvoltare a centrilor inhibitori; anomalie morală;

- *anormalitate socială* prin: influenţe economice; inadaptare juridică; influenţe sociale complexe.

În opinia lui Ferri explicaţiile ce privesc delictul ca fenomen normal sunt total inexacte, iar celelalte reprezintă doar "adevăruri parţiale", deoarece, în realitate, delictul reprezintă un fenomen de: *anormalitate biologico-socială*.

Deşi în rubrica pe care şi-o rezervă în tabloul sus-amintit Ferri utilizează formula: *anormalitate biologico-socială*, el ia în considerare şi factorul psihic (pe care îl include în sfera biologicului).

Astfel, după evaluarea critică a celorlalte explicaţii, Ferri conchide că delictul este întotdeauna o rezultantă ce include: "atât anormalitate specială, permanentă sau tranzitorie, congenitală sau dobândită, a constituţiei organice *sau psihice*, cât şi circumstanţe exterioare, fizice şi sociale, care concură într-un anumit timp şi loc date, la determinarea acţiunii unui anumit om"[77].

Luarea în considerare şi a componentei psihice rezultă, după cum se va observa şi din clasificarea pe care Ferri o reţine în legătură cu factorii crimnogeni. În aceste împrejurări explicaţiile formulate de E. Ferri în legătură cu etiologia fenomenului criminal, pot fi sintetizate în formula: "*Teoria anormalităţii bio-psiho-sociale*".

77) E.FERRI, op.cit., p.126.

Referitor la factorii economici, se demonstrează că aceştia nu reprezintă nici ei adevărata cauză a criminalităţii, iar Garofalo "reduce la absurd" teoriile socialiste contemporane (vezi supra 136).

162. Contribuţia cea mai importantă a lui Garofalo la dezvoltarea gândiri criminologice constă în introducerea noţiunii de *temibilitate* sau periculazitate a infractorului. După cum s-a reţinut în doctrină: "... primul om de ştiinţă care a sugerat formula ce trebuie să servească unificării sistematice a cercetărilor antropologice, psihologice şi sociologice efectuate relativ la delincvenţi este R. Garofalo. Acesta, în fapt, încă din 1877, a enunţat principiul după care, "*baza şi criteriul de proporţionalizare a pedepsei, trebuie să fie cel al periculozităţii criminale*"[75].

Pe lângă crearea noţiunii de periculozitate, Garofalo deţine prioritatea şi în sublinierea necesităţii efectuării de anchete sociale, cu privire la infractor. Datorită acestor contribuţii Garofalo este considerat un "pionier al criminologiei clinice"[76].

Secţiunea a IV-a
Enrico Ferri (1856-1929)

163. Remarcabila personalitate a lui E.Ferri a influenţat gândirea juridică, sociologică şi criminologică a începutului de secol.

După efectuarea studiilor juridice la Universitatea din Bologna, Ferri a desfăşurat o activitate profesională densă fiind: profesor universitar (la Roma, Torino, Bruxel), avocat şi om politic (membru în Parlamentul italian).

Spirit enciclopedic şi dotat cu o mare capacitate de muncă, pe lângă activitatea practică, Ferri a avut o bogată activitate ştiinţifică, fiind autorul a numeroase tratate, cursuri universitare, monografii, studii ştiinţifice etc.

75) F. GRISPIGNI: "Introduction de politique criminelle au probleme de l'etat dangereux" în "Le probleme de l'etat dangereux - Deuxième Cours International de Criminologie" Ed. Maison de l'UNESCO, Paris, sept.1954, p.57.
76) A se vedea în acest sens: J. PINATEL, Tratat, 1963, op.cit. p.396.

Principala sa lucrare, ce interesează domeniul criminologiei, a apărut pentru prima dată în anul 1881 sub denumirea: "Noile orizonturi ale dreptului penal" şi a fost republicată ulterior cu titlul: "Sociologie criminală".

În cuprinsul acestei lucrări, Ferri evaluează în mod critic toate rezultatele cercetărilor criminologice anterioare şi formulează o teorie proprie a delictului, o *teorie multifactorială*.

Reluând într-un tablou sintetic explicaţiile contemporane cu privire la originea delictului, Ferri constată că acesta a fost considerat un fenomen de:

- *normalitate* (fie biologică fie socială)

- *anormalitate biologică* prin: atavism; patologie; degenerescenţă; deficienţă de nutriţie a sistemului nervos central; deficienţă de dezvoltare a centrilor inhibitori; anomalie morală;

- *anormalitate socială* prin: influenţe economice; inadaptare juridică; influenţe sociale complexe.

În opinia lui Ferri explicaţiile ce privesc delictul ca fenomen normal sunt total inexacte, iar celelalte reprezintă doar "adevăruri parţiale", deoarece, în realitate, delictul reprezintă un fenomen de: *anormalitate biologico-socială*.

Deşi în rubrica pe care şi-o rezervă în tabloul sus-amintit Ferri utilizează formula: *anormalitate biologico-socială*, el ia în considerare şi factorul psihic (pe care îl include în sfera biologicului).

Astfel, după evaluarea critică a celorlalte explicaţii, Ferri conchide că delictul este întotdeauna o rezultantă ce include: "atât anormalitate specială, permanentă sau tranzitorie, congenitală sau dobândită, a constituţiei organice *sau psihice*, cât şi circumstanţe exterioare, fizice şi sociale, care concură într-un anumit timp şi loc date, la determinarea acţiunii unui anumit om"[77].

Luarea în considerare şi a componentei psihice rezultă, după cum se va observa şi din clasificarea pe care Ferri o reţine în legătură cu factorii crimnogeni. În aceste împrejurări explicaţiile formulate de E. Ferri în legătură cu etiologia fenomenului criminal, pot fi sintetizate în formula: "*Teoria anormalităţii bio-psiho-sociale*".

77) E.FERRI, op.cit., p.126.

164. ***§4.1. Teoria anormalității bio-psiho-sociale***

În construirea teoriei sale, Ferri pleacă de la o clasificare suplă a criminalului, în cinci categorii[78]:

1) criminalii nebuni;

2) criminalii născuţi;

3) criminalii obişnuiţi sau din obişnuinţă dobândită;

4) criminalii de ocazie;

5) criminalii din pasiune;

1) În această categorie intră, în primul rând, toate cazurile patologice, respectiv diversele maladii mentale (idiotism, diferitele manii, epilepsia etc.).

O varietate aparte în cadrul acestei categorii o reprezintă "*nebunul moral*", adică acea persoană lipsită de simţul moral (sau social cum preferă Ferri să-l numească). Această varietate este greu de separat de cea a criminalului născut şi face de fapt legătura între cele două categorii.

2) Criminalii născuţi sunt cei la care se regăsesc, de o manieră tranşantă, caracteristicile speciale (stigmatele) relevate de antropologia criminală (vezi Lombroso supra 152).

Criminalul născut este rezultatul "tiraniei inexorabile a tendinţelor congenitale"[79].

Marea majoritate a recidiviştilor este alcătuită din criminali născuţi sau criminali din obişnuinţă.

3) La această categorie se regăsesc mai puţin trăsăturile antropologice ale omului criminal. Criminalul din obişnuinţă se caracterizează prin slăbiciune morală, la care se adaugă stimuli ai "circumstanţelor şi mediului corupt"; cel mai adesea începe cariera la o vârstă fragedă şi comite infracţiuni contra proprietăţii; detenţia, în loc să-l amelioreze, îl degradează fizic şi moral.

78) E.FERRI, op.cit., p.151.
79) Idem p.157.

4) În cadrul acestei categorii se regăsesc cei care "nu au primit de la natură o tendinţă activă spre delict", dar care sunt împinşi să comită fapte penale de unele condiţii legate de mediul fizic şi social. Ferri admite totuşi că "şi la criminalul de ocazie, o parte din cauzele care determină delictul aparţin ordinii antropologice, deoarece, fără dispoziţiile particulare ale individului, impulsurile exterioare nu ar fi suficiente"[80].

5) Criminalii din pasiune reprezintă, de fapt, o varietate a criminalilor de ocazie. Ei sunt foarte rari în comparaţie cu celelalte categorii şi comit, de cele mai multe ori, atentate contra persoanei; sunt indivizi a căror viaţă a fost fără pată până în momentul comiterii crimei; au un temperament sanguin sau nervos şi o sensibilitate exagerată.

Ferri admite că graniţele între cele cinci categorii de criminali nu sunt foarte ferme, fiind vorba în realitate de: "... diferenţe de grad şi de modalitate, atât în privinţa caracteristicilor organice ori psihice cât şi în ce priveşte concursul mediului fizic şi social"[81].

Pe baza tipologiei criminale elaborate şi ţinând cont de unele date statistice, Ferri îşi pune problema grupării factorilor ce concură la producerea crimei, în categorii distincte.

O parte din factorii pe care Ferri îi reţine fuseseră menţionaţi anterior de alţi autori (ex. Bentham) dar de o manieră "fragmentară şi dezordonată".

165. *Factorii criminogeni* sunt grupaţi de către Ferri în trei categorii:

1) *factorii antropologici* sau individuali ai delictului;

2) *factorii fizici* sau cosmo-telurici ai delictului;

3) *factorii sociali* ai delictului.

1) *Factorii antropologici* sunt divizaţi, la rândul lor, în trei subcategorii:

a) constituţia organică a criminalului (unde intră toate anomaliile organice ale craniului, creierului, viscerelor, activităţii reflexe etc.);

b) constituţia psihică a criminalului (unde sunt incluse anomaliile inteligenţei şi sentimentelor, mai ales ale simţului social (moral)...);

80) Idem p.168.
81) Idem p.171.

c) caracteristicile personale ale criminalului (condiţiile biologice de rasă, vârstă, sex; condiţiile biologico-sociale cum ar fi: starea civilă, profesia, domiciliul...);

2) *Factorii fizici* sau cosmo-telurici cuprind toate cauzele aparţinând mediului fizic precum: climat, natura solului, succesiunea zilelor şi a nopţilor, anotimpurile, temperatura anuală, condiţiile atmosferice, producţia agricolă.

3) *Factorii sociali* rezultă din mediul social în care trăieşte delincventul, precum: densitatea, nivelul (stadiul) opiniei publice şi al religiei, structura familiei şi a sistemului educaţional, producţia industrială, alcoolismul, organizarea economică şi politică, cea a administraţiei publice, a justiţiei şi a poliţiei judiciare, sistemul legislativ civil şi penal[82].

Rezultă că în opinia lui E. Ferri, *crima ca fenomen individual este determinată de o multitudine de factori concurenţi de natură biologică, psihologică şi socială*[83].

§4.2. Contribuţia lui Ferri la dezvoltarea gândirii criminologice

Ferri este, aşadar, primul om de ştiinţă care exprimă într-un mod foarte clar, o viziune complexă asupra etiologiei crimei, elaborând o teorie multifactorială. Contribuţia sa la dezvoltarea gândirii criminologice trece însă dincolo de formularea teoriei amintite.

De la studierea crimei ca fenomen individual, Ferri trece la analiza criminalităţii. Utilizând datele statistice el observă că într-un mediu social dat, în condiţii individuale şi fizice date, se produce un număr determinat de infracţiuni (*legea saturaţiei criminale*). În condiţii deosebite, legate de fenomene economice, politice etc., numărul infracţiunilor poate atinge un prag maxim (*supra-saturaţia criminală*).

În aceste condiţii se impun două constatări importante:

82) Idem p.205-206.

83) Nu reţinem în mod distinct factorii fizici deoarece putem considera că aceştia acţionează mijlocit fie prin intermediul bio-psihicului (ex. temperatura, condiţiile atmosferice) fie prin intermediul socialului (ex. producţia agricolă).

- nu există o regularitate mecanică a fenomenului criminal (şi, aici, Ferri combate opinia lui Quetelet)
- pedepsele nu au eficienţa care le este atribuită în general, deoarece "delictele cresc şi descresc în virtutea unui ansamblu de cauze diferite de aceste pedepse".

Concluzia pe care Ferri o degajă este că: "trebuie să se recurgă la alte metode şi alte mijloace decât pedepsele pentru apărarea societăţii"[84], respectiv la *echivalenţi ai pedepselor* (sostitutivi penali" - sau mijloace substituite pedepselor).

167. *Echivalenţii pedepselor* reprezintă, în opinia lui Ferri, unele modificări în structurile politice, economice, administrative etc., prin care individul să fie "ghidat neîncetat şi de o manieră indirectă pe căi non-criminale" şi îndepărtat de tendinţele naturale ori de ocaziile delictuale[85].

Trecând în revistă principalele modificări ce s-ar impune, Ferri elaborează un adevărat program de reformă socială:

În plan economic el preconizează liberul schimb, impozite şi restricţii indirecte în legătură cu fabricarea şi vinderea alcoolului[86], salarizarea corespunzătoare a funcţionarilor publici, iluminatul nocturn etc.

Din punct de vedere politic se pune accentul pe respectarea de către guvern a libertăţilor publice (libertatea de opinie), a drepturilor individuale şi sociale, descentralizarea politico-administrativă etc.

În domeniul ştiinţific Ferri preconizează folosirea unor tehnici moderne pentru investigare şi pentru protecţia cetăţeanului (sisteme de alarmă, anti-furt etc.).

În plan civil şi administrativ se urmăreşte: facilitarea accesului la justiţia civilă; simplificarea legislaţiei comerciale; un sistem riguros şi expeditiv de reparare a daunelor suferite de victimele delictelor; perfecţionarea funcţionării notariatelor şi birourilor de stare civilă (s-ar evita fraudele şi falsurile cu privire la identitate, bigamia etc.); verificări medi-

84) E.FERRI, op.cit., p.253.

85) A se vedea E.FERRI, op.cit., p.270.

86) E.FERRI face o analiză extrem de interesantă în legătură cu influenţele alcoolului şi alcoolismului asupra crimei şi criminalităţii; se folosesc date statistice concludente precum şi raţionamente bio-psiho-sociale referitoare la această problemă (a se vedea în legătură cu aceasta: FERRI, op.cit., p.274-284.

cale mai riguroase în cazul bolnavilor psihici; crearea unor societăţi de patronaj pentru condamnaţii eliberaţi şi pentru infractorii minori etc.

În privinţa educaţiei, Ferri crede că sunt necesare: suprimarea unor spectacole ce instigă la cruzime; direcţionarea experimentală a pedagogiei; salarizarea decentă a învăţătorilor; îngrijirea şi educarea copiilor abandonaţi.

Punerea în practică a măsurilor preconizate, ce constituie un "cod preventiv", ar avea o eficienţă mult mai mare, în opinia lui Ferri, decât codul penal.

168. În sfârşit, una din contribuţiile cele mai importante în dezvoltarea gândirii criminologice, este adusă de Ferri prin formularea teoriei pozitiviste a răspunderii penale.

Ferri neagă ideea de "liber arbitru" pe care o consideră o "pură iluzie". El critică, atât concepţia clasică a "liberului arbitru absolut", cât şi teoriile neo-clasice prin care se susţinea existenţa unui "liber arbitru limitat", relativ. Pentru combaterea ideii de "liber arbitru", Ferri recurge la o demonstraţie în cel mai pur stil pozitivist apelând la argumente psihofiziologice, la rezultatele unor cercetări din domeniul biologiei, antropologiei şi psihiatriei. Toate argumentele utilizate converg, în opinia lui Ferri, spre constatarea că: "omul acţionează cum simte şi nu cum gândeşte". Pentru a fi mai convingător, Ferri citează o frază celebră a unui psihiatru francez: "«eu vreau» constată o situaţie, dar nu o creează"[87].

Negând "liberul arbitru", se neagă implicit răspunderea morală, punându-se în discuţie temeiul răspunderii penale: "Dar atunci, dacă omul comite fapte rele nu prin libera alegere a voinţei sale, ci prin tirania fatală a organismului său anormal şi a mediului exterior, cum am putea să-l pedepsim, să-l facem răspunzător de greşeli ce nu sunt ale lui?"[88].

Pentru rezolvarea acestei dileme, Ferri înlocuieşte răspunderea morală cu *răspunderea socială* prin care înţelege o "obligaţie" a individului faţă de societatea în care trăieşte: "Actele omului pot să-i fie imputate şi el este în consecinţă răspunzător, pentru că trăieşte în societate"[89].

87) Th.RIBOT: "Les maladies de la volonté", Ed. Felix Alcan, Paris, 1883, p.175.
88) E.FERRI, op.cit., p.340.
89) Idem p.400.

Opiniile lui Ferri cu privire la răspunderea socială şi la echivalenţii pedepselor au readus în discuţie problema prevenirii delincvenţei şi au antrenat o serie de modificări legislative în domeniul penal.

În acelaşi timp teoria etiologică multifactorială elaborată de Ferri a dat o nouă orientare cercetării criminologice şi după cum vom vedea, teoriile etiologice moderne nu pot face abstracţie de contribuţia teoretică a savantului italian.

Opera lui E. Ferri încheie cu succes ciclul strădaniilor pozitiviste şi reprezintă punctul de plecare al criminologiei moderne.

Secţiunea a V-a
Caracteristicile şcolii pozitiviste

169. Încercarea de a rezuma, în câteva trăsaturi, vasta creaţie pozitivistă este desigur dificilă şi prezintă, inevitabil, o mare doză de arbitrar. Credem totuşi că o astfel de sintetizare este utilă, pentru mai buna înţelegere a locului şi rolului şcolii pozitiviste în gândirea criminologică.

Foarte pe scurt pot fi reţinute cinci principale caracteristici:

1) Studiul complet al delictului ca acţiune umană, ca fapt natural şi social şi în mod corelativ contestarea viziunii abstracte asupra crimei.

2) Formularea unor concluzii bazate pe observarea fenomenului criminal, pe metoda inducţiei pozitive şi renunţarea la deducţia apriorică, speculativă.

3) Negarea "liberului arbitru" şi înlocuirea acestei idei cu cea a determinismului bio-psiho-social.

4) Înlocuirea ideii de responsabilitate morală cu cea de responsabilitate socială.

5) Justificarea activităţii juridico-penale prin raţiuni de apărare socială, care presupune măsuri de protecţie (reparatorii, eliminatorii) şi măsuri de prevenire (educative, curative etc.).

cale mai riguroase în cazul bolnavilor psihici; crearea unor societăţi de patronaj pentru condamnaţii eliberaţi şi pentru infractorii minori etc.

În privinţa educaţiei, Ferri crede că sunt necesare: suprimarea unor spectacole ce instigă la cruzime; direcţionarea experimentală a pedagogiei; salarizarea decentă a învăţătorilor; îngrijirea şi educarea copiilor abandonaţi.

Punerea în practică a măsurilor preconizate, ce constituie un "cod preventiv", ar avea o eficienţă mult mai mare, în opinia lui Ferri, decât codul penal.

168. În sfârşit, una din contribuţiile cele mai importante în dezvoltarea gândirii criminologice, este adusă de Ferri prin formularea teoriei pozitiviste a răspunderii penale.

Ferri neagă ideea de "liber arbitru" pe care o consideră o "pură iluzie". El critică, atât concepţia clasică a "liberului arbitru absolut", cât şi teoriile neo-clasice prin care se susţinea existenţa unui "liber arbitru limitat", relativ. Pentru combaterea ideii de "liber arbitru", Ferri recurge la o demonstraţie în cel mai pur stil pozitivist apelând la argumente psihofiziologice, la rezultatele unor cercetări din domeniul biologiei, antropologiei şi psihiatriei. Toate argumentele utilizate converg, în opinia lui Ferri, spre constatarea că: "omul acţionează cum simte şi nu cum gândeşte". Pentru a fi mai convingător, Ferri citează o frază celebră a unui psihiatru francez: "«eu vreau» constată o situaţie, dar nu o creează"[87].

Negând "liberul arbitru", se neagă implicit răspunderea morală, punându-se în discuţie temeiul răspunderii penale: "Dar atunci, dacă omul comite fapte rele nu prin libera alegere a voinţei sale, ci prin tirania fatală a organismului său anormal şi a mediului exterior, cum am putea să-l pedepsim, să-l facem răspunzător de greşeli ce nu sunt ale lui?"[88].

Pentru rezolvarea acestei dileme, Ferri înlocuieşte răspunderea morală cu *răspunderea socială* prin care înţelege o "obligaţie" a individului faţă de societatea în care trăieşte: "Actele omului pot să-i fie imputate şi el este în consecinţă răspunzător, pentru că trăieşte în societate"[89].

87) Th.RIBOT: "Les maladies de la volonté", Ed. Felix Alcan, Paris, 1883, p.175.
88) E.FERRI, op.cit., p.340.
89) Idem p.400.

Opiniile lui Ferri cu privire la răspunderea socială şi la echivalenţii pedepselor au readus în discuţie problema prevenirii delincvenţei şi au antrenat o serie de modificări legislative în domeniul penal.

În acelaşi timp teoria etiologică multifactorială elaborată de Ferri a dat o nouă orientare cercetării criminologice şi după cum vom vedea, teoriile etiologice moderne nu pot face abstracţie de contribuţia teoretică a savantului italian.

Opera lui E. Ferri încheie cu succes ciclul strădaniilor pozitiviste şi reprezintă punctul de plecare al criminologiei moderne.

Secţiunea a V-a
Caracteristicile şcolii pozitiviste

169. Încercarea de a rezuma, în câteva trăsaturi, vasta creaţie pozitivistă este desigur dificilă şi prezintă, inevitabil, o mare doză de arbitrar. Credem totuşi că o astfel de sintetizare este utilă, pentru mai buna înţelegere a locului şi rolului şcolii pozitiviste în gândirea criminologică.

Foarte pe scurt pot fi reţinute cinci principale caracteristici:

1) Studiul complet al delictului ca acţiune umană, ca fapt natural şi social şi în mod corelativ contestarea viziunii abstracte asupra crimei.

2) Formularea unor concluzii bazate pe observarea fenomenului criminal, pe metoda inducţiei pozitive şi renunţarea la deducţia apriorică, speculativă.

3) Negarea "liberului arbitru" şi înlocuirea acestei idei cu cea a determinismului bio-psiho-social.

4) Înlocuirea ideii de responsabilitate morală cu cea de responsabilitate socială.

5) Justificarea activităţii juridico-penale prin raţiuni de apărare socială, care presupune măsuri de protecţie (reparatorii, eliminatorii) şi măsuri de prevenire (educative, curative etc.).

CAPITOLUL III

TEORIILE ETIOLOGICE MODERNE

170. Includem în categoria teoriilor etiologice moderne, acele teorii formulate în secolul XX, ulterior explicaţiei multifactoriale elaborată de Ferri.

Aceste teorii au continuat tradiţia şcolii pozitiviste şi au reprezentat principala preocupare a criminologilor până în jurul anilor '50. Ulterior, explicaţiile etiologice au fost înlocuite de cele privind trecerea la act şi, în sfârşit, o ultimă categorie de explicaţii se bazează pe mecanismele de reacţie socială.

Deşi în mod formal se consideră că începând cu cea de-a doua jumătate a secolului, explicaţiile etiologice au încetat să mai preocupe cercetarea criminologică, este evident că şi teoriile ulterioare au abordat, într-un fel sau altul, problema cauzalităţii fenomenului criminal.

171. Explicaţiile etiologice moderne prezintă următoarele *caracteristici*:

1) Se admite ideea că delincvenţa reprezintă *un fenomen multifactorial*;

2) Fără a nega acest caracter multifactorial, diversele teorii etiologice s-au ocupat în mod prioritar de o anumită categorie de *factori pe care i-au considerat preponderenţi (biologici morali, sociali)*;

3) Se pleacă de la premisa că şi comportamentul criminal, ca şi celelalte conduite umane, reprezintă un comportament psihologic; de aceea teoriile etiologice moderne au un *element comun: factorul psihologic*[90].

172. ***Plan***

În mod corespunzător celor arătate mai sus există trei categorii de teorii, ce vor fi tratate în prezentul capitol:

- S1 Teoriile psiho-biologice;
- S2 Teoriile psiho-sociale;
- S3 Teoriile psiho-morale;

90) A se vedea în acest sens R.GASSIN, op.cit., p.170.

Secţiunea I

Teoriile psiho-biologice

173. Teoriile regrupate în această categorie continuă, mai mult sau mai puţin, tradiţia lombrosiană. Conform ideii centrale a acestor teorii, *crima ca fenomen individual are o bază biologică: organică sau funcţională*.

Se consideră că ceilalţi factori, exteriori individului (factori exogeni) au doar un rol indirect, secundar. Din multitudinea teoriilor de acest gen am selectat câteva ce pot fi considerate reprezentative.

174. *§1.1. Teoria bio-tipologică*

Această teorie cuprinde mai multe variante ce au ca element comun susţinerea ideii potrivit căreia: *există o corelaţie între activitatea criminală şi biotip* (tipul biologic).

Corelaţia se stabileşte: fie în raport cu structura corpului (morfo-caracterologie); fie în raport cu somatotipul (tipul corpului avut în vedere plecând de la embrion); fie în raport cu tipul endocrinian[91].

Reţinem pe scurt, în cele ce urmează, varianta ce stabileşte corelaţia între crimă şi structura corpului:

175. *Ernest Kretschmer* (1888-1964), psihiatru german, a observat existenţa unei relaţii precise între unele tipuri morfologice şi anumite tulburări psihice; pornind de la această observaţie, el a creat un sistem caracterologic complet. Principala lucrare a lui Kretschmer, ce interesează criminologia, a fost: "Structura corpului şi caracterul" ("Korperbau und Character).

Kretschmer consideră că, în funcţie de constituţia corporală, se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o înclinaţie mai puternică spre comiterea unor infracţiuni specifice[92].

1) *Tipul picnicomorf* (sau picnic): indivizi corpolenţi (chiar graşi), scunzi, cu extremităţi scurte, faţă rotundă, calviţie, adesea inteligenţi şi

91) A se vedea în acest sens R.GASSIN, op.cit., p.172; se fac referiri la Kretschmer, Sheldon şi respectiv Pende pentru fiecare din cele trei variante.

92) A se vedea J.PINATEL Tratat, op.cit., p.212- 213.

expansivi; ei se caracterizează printr-o criminalitate tardivă şi vicleană (înşelăciune, fraudă).

2) *Tipul leptomorf* (sau astenic): intră în această categorie indivizii înalţi, slabi, cu chipul prelung; ei sunt dotaţi divers din punct de vedere intelectual, sunt interiorizaţi şi, de regulă, adaptarea socială este precară; se caracterizează printr-o criminalitate precoce şi o tendinţă spre recidivă; infracţiunile comise, de regulă, sunt patrimoniale: furt, abuz de încredere etc.

3) *Tipul atletomorf* (sau atletic): se evidenţiază printr-un sistem osteo-muscular puternic; oscilează între sentimentalism şi brutalitate; se caracterizează printr-o criminalitate brutală (omoruri, tâlhării) şi o tendinţă spre recidivă indiferent de vârstă.

4) *Tipul displatic*: cuprinde indivizi înapoiaţi în plan psihic şi morfologic, cel mai adesea foarte slabi, cu deficienţe ale caracterelor sexuale ori cu malformaţii corporale; din punct de vedere psiho-medical, regăsim în această categorie debili mintali şi schizofreni; displasticii comit de regulă delicte sexuale (dar nu numai), operează într-un mod neaşteptat (uneori stupid alteori sălbatic), îşi încep cariera criminală de regulă după 18 ani şi sunt expuşi recidivei.

176. *§1.2. Teoria inadaptării bio-psihice*[93]

Această teorie a fost formulată de criminologul suedez Olof Kinberg a cărui principală lucrare: "Problemele fundamentale ale criminologiei" a apărut pentru prima oară în anul 1935[94]. Olof Kinberg a fost unul dintre

93) Această teorie se regăseşte în doctrina criminologică fie sub denumirea: "Teoria inadaptării" (J.PINATEL Tratat, op.cit., p.199) fie sub denumirea: "Teoria inadaptării biologice" (R.GASSIN, op.cit., p.173). Considerăm formula "inadaptare bio-psihică" mai apropiată de explicaţiile conţinute în cadrul teoriei şi, în consecinţă, mai oportună.

94) Prima ediţie a lucrării a fost publicată în limba engleză sub titlul: "Basic Problems of Criminology" şi reunea două studii anterioare ale autorului. Referirile pe care le vom face în continuare se bazează pe ediţia în limba franceză din anul 1959 care, conform precizărilor făcute de autor, a fost în mare parte refăcută. A se vedea în acest sens: O.KINBERG, "Les problèmes fondamentaux de la criminologie" Ed. Cujas, Paris, 1959, Avant-propos, p.2.

continuatorii şcolii lombrosiene. El reia ideea unei antropologii criminale, ce caută să deceleze caracterele fundamentale ale delincventului într-un complex bio-psihic; afinităţile sale cu determinismul pozitivist sunt evidente[95].

Pentru Kinberg, omul este o fiinţă nu doar biologică, ci şi psihologică şi socială, caracterizată prin "plasticitate", adică prin facultatea de a-şi modifica reacţia nu numai în funcţie de influenţele fizice şi chimice dar şi în funcţie de factori psihologici şi sociali. Dacă "plasticitatea" nu se corelează cu influenţele mediului se creează o stare de inadaptare între organism şi mediu. Inadaptarea poate avea surse şi forme diverse.

"Toate aceste forme diverse de inadaptare pot, pe căi diferite, să ajungă la o inadaptare socială şi, cu sau fără alte simptome, la delict"[96].

Manifestarea inadaptării sub forma unei încălcări a legii reprezintă deci o reacţie a individului la diverşi stimuli ai mediului. Dar cum individul reacţionează în general, în opinia lui Kinberg, în funcţie de propria sa structură bio-psihică, rezultă că, pentru a stabili cauzele crimei, este necesar a se analiza structura bio-psihică a individului sau, altfel spus: personalitatea acestuia.

177. Există două elemente ce trebuie avute în vedere la analiza structurii bio-psihice: I) nucleul constituţional şi II) funcţia morală.

I) *Nucleul constituţional* reprezintă "suma tendinţelor reacţionale ale individului"[97]. Se pot distinge patru trăsături psihologice fundamentale (radicali constituţionali), ce alcătuiesc nucleul constituţional:

1. *capacitatea* - respectiv nivelul maxim pe care poate să-l atingă inteligenţa unui individ sub influenţa unor condiţii de mediu optim;

2. *validitatea* - respectiv cantitatea de energie de care dispune individul;

3. *stabilitatea* - respectiv facultatea subiectului de a dobândi comportamente ferme, fixate prin obiceiuri, durabile, în aşa fel încât să poată face aceleaşi lucruri în aceleaşi fel, economisind forţă.

4. *soliditatea* - trăsătură ce se referă la coeziunea internă a personalităţii, în opoziţie cu disociabilitatea.

95) M.ANCEL în prefaţă la ediţia în limba franceză: "Les problèmes fondamentaux de la criminologie", op.cit., p.III.

96) O.KINBERG, op.cit., p.124.

97) Idem p.214.

Aceste trăsături se regăsesc în personalitatea indivizilor în cantitatea variabilă: fie excedentară, fie medie, fie deficitară. În cazurile extreme, vom avea următoarele perechi diametral opuse:

supercapabil - inteligent, spiritual, adaptabil;

subcapabil - stupid, mărginit, inert;

supervalid - atent, expansiv, întreprinzător calm, sigur, tenace, responsabil;

subvalid - precaut, anxios, teamă de acţiune şi de răspundere;

superstabil - rece afectiv, abil, abstract, elegant, asiduitate ideatică;

substabil - afectiv, interesat de lucruri concrete, asiduitate practică;

supersolid - lent, ferm, obiectiv circumspect;

subsolid - schimbător, subiectiv, neserios uneori mincinos;

Pentru a estima importanţa unuia din radicalii constituţionali, ca sursă a delictului, el trebuie avut în vedere în contextul întregului "aliaj constituţional"[98].

Pe de altă parte este nevoie a se lua în calcul şi cel de-al doilea element:

178. II) *Funcţia morală.* Aceasta reprezintă, în opinia lui Kinberg: "modalitatea şi profunzimea asimilării valorilor morale, ce compun atmosfera morală unde subiectul a trăit ori trăieşte"[99].

Ca fenomen psihologic, funcţia morală este compusă din elemente emoţionale şi elemente cognitive. Dacă se ia în considerare calitatea acestor elemente se pot distinge patru categorii de subiecţi[100]:

1. - indivizi a căror funcţie morală se reduce la unele cunoştinţe ale evaluărilor morale general acceptate, dar cărora le lipseşte elementul emoţional aproape complet (intră aici imbecilii, debilii mintal etc.);

2. - indivizi care nu numai că posedă cunoştinţe despre regulile morale dar sunt capabili să reacţioneze emoţional la stimuli adecvaţi (oamenii aşa zis normali);

3. - indivizi ale căror funcţii morale au suferit modificări în urma unor leziuni patologice ale ţesuturilor cerebrale (traumatisme, encefalite etc.); la

98) Idem p.218.
99) Idem p.218.
100) O.KINBERG: "De la Morale comme phénoméne social objectif" în R.D.P.C. (belge) Tome 1940-1946, p.446.

această categorie se întâlnesc frecvent fapte antisociale; sunt afectate elementele emoţionale (afectivitatea);

4. - indivizi care cunosc regulile morale, răspund emoţional la stimuli însă, au o percepţie deformată a sensului real al actului; sunt în eroare cu privire la semnificaţia morală a acestuia.

Din combinaţia ce rezultă între un anumit tip de nucleu constituţional şi o anumită configuraţie a funcţiei morale, rezultă *indivizi inadaptaţi* care, la anumiţi stimuli, vor reacţiona în contradicţie cu legea penală (care exprimă evaluările morale acceptate de mediu).

În afară de personalităţile normale, Kinberg studiază şi cazurile psihopatologice, unde există de obicei alterări grave ale funcţiei morale şi analizează predispoziţiile spre delict în aceste cazuri.

Teoria inadaptării nu se referă la indivizi totalmente distincţi de "tipul normal", deoarece, aşa cum preciza Kinberg, complexitatea personalităţii umane face imposibilă divizarea umanităţii în două grupe: cei buni şi cei răi[101].

179. *§1.3. Teoria constituţiei criminale*

Reprezentantul acestei teorii este criminologul italian Benigno di Tullio, profesor la Universitatea din Roma, a cărui principală lucrare: "Tratat de antropologie criminală" a fost publicată pentru prima oară în anul 1945.

Prin *constituţie criminală* autorul înţelege: "o stare de predispoziţie specifică spre crimă, altfel spus capacitatea care există în anumiţi indivizi de a comite acte criminale, în general grave, în urma unor instigări exterioare ce rămân *sub pragul* ce operează asupra generalităţii oamenilor"[102].

Pentru Di Tullio, studiul crimei nu poate fi exclusiv biologic ori exclusiv sociologic ci totdeauna biosociologic. În acelaşi timp, biologicul nu poate fi desprins de psihic deoarece "în realitatea organică a corpului uman nu există nici o funcţie, afară de cele pur vegetative, care să se poată detaşa de activitatea psihică". Rezultă că personalitatea individului nu poate fi corect apreciată decât după criterii biopsihologice[103].

101) O.KINBERG: "Quelques aspects criminologiques récents", R.S.C. 1957, p.798; citat de J.PINATEL, Tratat, op.cit., p.202.
102) B.Di TULLIO: "Manuel d'anthropologie criminelle", op.cit., p.36.
103) B.Di TULLIO, op.cit., p.49.

Pornind de la aceste premise, autorul încearcă să determine factorii ce conduc la formarea unei personalităţi criminale (personalitate predispusă spre crimă).

Un prim factor important este ereditatea; cu toată influenţa sa puternică, aceasta trebuie însă considerată ca o posibilitate sporită, iar nu ca o determinare absolută.

Predispoziţia spre crimă poate avea ca sursă şi unele disfuncţionalităţi cerebrale, hormonale etc.

Vârsta şi crizele biologice pe care le antrenează sunt de asemenea importante: pubertatea, cu modificările ei specifice de ordin psihofiziologic, precum şi procesele involutive ale îmbătrânirii pot conduce la tulburări de comportament şi chiar la crimă.

180. După analizarea minuţioasă a unei multitudini de factori, Di Tullio conchide: "Se poate afirma că predispoziţia spre crimă este expresia unui ansamblu de condiţii organice şi psihice ereditare, congenitale sau dobândite care, diminuând rezistenţa individuală la instigări criminogene, permite individului, cu mai multă probabilitate, să devină un criminal"[104] Di Tullio nu ignoră, după cum s-ar putea crede, factorii sociali ori fizici, exteriori individului. El face o analiză minuţioasă a acestora, însă conchide că ei nu pot avea o influenţă reală decât în măsura în care întâlnesc o constituţie criminală preexistentă ori contribuie la formarea unei astfel de personalităţi:

"... De unde convingerea noastră că mediul nu devine un factor criminogen decât dacă, prin grava sa persistenţă, poate exersa asupra individului o influenţă peiorativă, degenerativă sau patologică şi să provoace în acest fel, un "super-eu" imoral, un dezechilibru psihic acompaniat de instigări criminogene, sau dacă operează asupra unor indivizi în mod particular receptivi, ca urmare a constituţiilor biopsihice"[105].

După cum se poate observa, cercetările şi concluziile lui Di Tullio s-au apropiat cel mai mult de teoria lombrosiană; autorul se foloseşte însă de unele descoperiri noi în domeniul bio-psihologiei şi geneticii; în plus, nu evită să se pronunţe asupra factorilor sociali şi asupra legăturii dintre aceştia şi personalitatea criminală.

104) Idem p.72.
105) Idem p.94.

181. *§1.4. Teoria genetică* *(sau teoria aberaţiei cromozomice)*

Deşi repudiat de numeroşi oameni de ştiinţă, "visul" lombrosian de a găsi o dovadă palpabilă, pentru a demonstra substratul biologic al crimei, nu a fost niciodată şi probabil nici nu va fi, total abandonat.

Dezvoltarea tehnicilor moderne de cercetare în domeniul genetic a permis exploatarea unor zone noi în domeniul biologiei criminale.

Studiul microscopic precis al cromozonilor[106] a permis relevarea cariotipului, respectiv formula cromozomilor în cadrul celulei.

Cariotipul uman presupune 46 de cromozomi dispuşi în 23 de perechi din care 22 reprezintă «soma» (partea nereproductivă), iar o pereche reprezintă germenul (partea ce asigură reproducerea) alcătuită din cromozomi sexuali.

Sexul genetic este condiţionat de prezenţa sau absenţa unui cromozom particular notat cu litera *y*: astfel formula feminină este *46x.x* iar formula masculină este *46x.y*.

Materialul cromozomic uman a fost descris pentru prima oară în mod corect abia în anul 1956, ulterior s-a descoperit prin diferite cercetări succesive, că pot exista unele anomalii cantitative ori calitative, unele abateri de la carotipul normal[107].

Anomaliile cromozomice frecvente la delicvenţi sunt în legătură cu cromozomii sexuali.

182. O primă anomalie relevantă ce a fost descoperită este reprezentată de formula *47xxy*, respectiv existenţa suplimentară a unui cromozom de tipul *x* (anomalie denumită *sindromul Klinefelter*).

Subiecţii ce prezintă această anomalie au o aparenţă masculină, sunt înalţi şi slabi, au o pilozitate pubiană de tip feminin, barbă rară sau absentă.

106) Cuvântul cromozom are origine greacă (khroma = culoare şi somo = corp) şi desemnează fiecare din elementele nucleului celulei, în formă de bastonaş; aceştia conţin genele, suportul material al eredităţii (Le Petit Larousse illustré 1992 p.221).

107) A se vedea în acest sens: R.VAN DURME, "Avatars du syndrome *xyy*, l'agressivite genetique est-elle un mythe?" în RDPC (belge) nr.1/1974-1975 p.3 şi umătoarele.

S-a stabilit că frecvenţa sindromului Klinefelter printre criminali este de 5 până la 10 ori mai mare decât în rândul populaţiei generale.

Faptele comise de aceste persoane sunt diverse (ex. furt, agresiune) dar se poate observa o tendinţă spre o "tematică" sexuală: fie homosexualitate, pedofilie, exchibiţionism fie furt din raţiuni fetisiste, voyeurism etc.

Din punct de vedere psihic, aceşti subiecţi se evidenţiază prin: caracter pasiv, timiditate, tendinţe spre ipohondrie şi depresie; deseori prezintă tulburări mentale.

S-a observat astfel că excesul de cromozom *x* nu are drept consecinţă doar criminalitatea ci că aceasta "se integrează într-o personalitate deseori deja anormală psihiatric"[108].

183. O a doua anomalie este reprezentată de sindromul *xyy*, unde apare deci un cromozom *y* în exces.

Subiecţii din această categorie prezintă, în plan morfologic, destul de puţine particularităţi: sunt indivizi cu aparenţă masculină, deseori înalţi (depăşesc 1,80m); se observă uneori o anomalie în configuraţia urechilor, calviţie, miopie, dar aceste trăsături nu sunt constante.

Frecvenţa acestui cariotip printre criminali este, după unele estimări, de circa 10 ori mai mare decât în rândul populaţiei generale.

Acest sindrom a interesat foarte mult cercetarea criminologică deoarece antrenează frecvent violenţă şi omucideri, iar predispoziţia generală spre crimă este mai netă decât în cazul sindromului Klinefelter.

184. În doctrina criminologică s-a subliniat că ambele anomalii ca şi altele mai puţin relevante cu privire la fenomenul criminal, pot exista şi la indivizi perfect normali "atât prin inteligenţă cât şi prin comportament". Aceasta duce la concluzia că anomaliile în cauză "constituie o predispoziţie" şi chiar dacă subiecţii respectivi ajung frecvent să comită infracţiuni, acest deznodământ nu este obligatoriu[109].

În aceste circumstanţe explicaţiile bazate pe formula cromozomială nu pot fi generalizate. De fapt, după o adevărată "explozie" de cercetări în

108) În sensul celor de mai sus a se vedea: Q.DEBRAY "L'apport de la génétique à la connaissance du criminel" în "Aberrations chromosomiques, biochimie du cerveau et criminalité" Ed. Néret, Paris, 1975, p.13.
109) Q.DEBRAY, op.cit., p.15.

această direcţie, ce a avut loc în anii '70, când se vorbea la un moment dat de "cromozomul crimei", interesul criminologilor s-a diminuat constant. Un rol "descurajator" este posibil să-l fi avut şi problemele etico-juridice care se pot naşte în urma unor constatări de genul celor sus-amintite; aceste probleme au fost sesizate în doctrina criminologică, în chiar perioada de "înflorire" a cercetărilor cromozomice[110].

Într-un secol în care anti-discriminarea are toate motivele socio-umane dar şi politice să ajungă uneori la anti-ştiinţă, teoriile biologice se găsesc în mod firesc în impas. Este însă foarte posibil ca biologia criminală să nu-şi fi spus încă ultimul cuvânt.

Secţiunea a II-a
Teoriile psiho-sociale

185. În cadrul mai larg al criminologiei etiologice, o serie de teorii moderne au acordat o importanţă sporită factorilor sociali ai fenomenului criminal.

Aceste teorii poartă amprenta unora din şcolile criminologice din secolul trecut (interpsihologică, sociologică) şi bineînţeles, nu pot face nici ele abstracţie de teoria multifactorială a lui Ferri şi de o serie de factori de natură socială pe care acesta i-a evidenţiat.

În marea lor majoritate, teoriile psiho-sociale încearcă să răspundă la întrebarea: de ce viaţa socială determină anumiţi indivizi să comită fapte penale, în timp ce alţi indivizi nu devin delicvenţi? Aceste teorii au fost

110) A se vedea în acest sens: J.MENDLEWICZ şi J.WILMOTTE, "Les déterminants génétiques de la délinquance - Problemes de l'anomalie *xyy*" în R.D.P.C. (belge) nr.4/1970 p.450. Autorii articolului ridică probleme diverse cum ar fi:
- necesitatea păstrării secretului rezultatelor cariotipurilor, pentru a nu influenţa anturajul şi pentru a nu aduce prejudicii copilului la care s-a constatat un *y* supranumeric;
- necesitatea revizuirii conceptului de responsabilitate care în legislaţiile penale este o ficţiune juridico-etică fără baze medicale;
- necesitatea de a înfiinţa structuri capabile eventual să îngrijească peroanele în cauză etc.

denumite: teoriile factorilor sociali ai delicvenţei. Există şi unele excepţii unde întrebarea este pusă dintr-o perspectivă contrară: de ce majoritatea indivizilor se supun legii şi nu comit fapte penale? Aceste teorii au fost regrupate sub denumirea: Teoriile factorilor sociali ai respectului legii penale[111].

Vom prezenta în cele ce urmează principalele teorii psiho-sociale, ce aparţin ambelor maniere de a pune problema.

186. *§2.1. Teoria asociaţiilor diferenţiate*

Această teorie aparţine criminologului american Edwin Sutherland, profesor la Universitatea din Indiana.

Principala lucrare a lui Sutherland a fost publicată pentru prima oară în anul 1924 cu titlul: Criminologie. Ulterior lucrarea a fost completată şi republicată în anul 1934 sub denumirea "Principii de Criminologie". O ultimă variantă cu acelaşi titlu a fost publicată în anul 1955 sub îngrijirea colaboratorului principal al lui Sutherland, Donald R. Cressey.

În cuprinsul "Principiilor de Criminologie", Sutherland formulează teoria asociaţiilor diferenţiate care i-a adus celebritatea.

Pentru formularea teoriei sale autorul pleacă de la o premisă foarte clară în plan metodologic:

Nu se poate vorbi de un caracter ştiinţific al unei teorii criminologice, dacă aceasta nu răspunde aceloraşi exigenţe, la care este supusă orice teorie ştiinţifică. În speţă: "condiţiile cărora le sunt atribuite cauzele delincvenţei trebuie să fie totdeauna prezente dacă există delincvenţă şi totdeauna absente dacă nu există delincvenţă"[112].

Pornind de la această premisă, autorul constată că există două tipuri de explicaţii ştiinţifice ale fenomenului criminal: "fie în funcţie de elementele care intră în joc în momentul în care infracţiunea este comisă, fie în funcţie

111) În acest sens a se vedea: R.GASSIN, op.cit., p.177.
112) E.SUTHERLAND: "Principes de criminologie" Version francaise établie sur le texte de la sixième édition de "Principles of Criminology" Ed. Cujas, Paris, 1966, p.85.

de elementele care şi-au exercitat influenţa anterior, mai ales în viaţa delincventului. În primul caz, explicaţia poate fi calificată "mecanistă", "situaţională" sau "dinamică"; în al doilea caz, istorică sau genetică"[113].

Sutherland consideră că teoria sa face parte din categoria explicaţiilor genetice (ceea ce echivalează de fapt cu explicaţiile etiologice în opoziţie cu cele dinamice). El fondează această explicaţie pe ipoteza că un act criminal se produce atunci când există o situaţie propice, pentru un individ determinat.

187. Explicaţia actului criminal în viziunea lui Sutherland presupune următoarele coordonate:

1 - *comportamentul criminal este învăţat*; el nu este ereditar, iar cel care nu a primit o "pregătire" criminală nu inventează crima;

2 - se învaţa în constact cu alte persoane printr-un proces complex de comunicare;

3 - învăţarea are loc mai ales în interiorul unui grup restrâns de persoane;

4 - procesul de învăţare presupune: asimilarea tehnicilor de comitere a infracţiunilor; orientarea mobilurilor, a tendinţelor impulsive, a raţionamentelor şi atitudinilor;

5 - orientarea mobilurilor şi a tendinţelor impulsive este în funcţie de interpretarea favorabilă sau defavorabilă a dispoziţiilor legale;

6 - *un individ devine criminal dacă interpretările defavorabile respectului legii domină interpretările favorabile; "acesta constituie principiul asociaţiilor diferenţiate..."; "cei care devin criminali o fac pentru că sunt în contact cu modele criminale şi nu au sub ochi modele anti-criminale"*;

7 - asociaţiile diferenţiate pot varia în privinţa duratei, frecvenţei, intensităţii etc.;

8 - formaţia criminală prin asociaţie nu se dobândeşte doar prin imitaţie;

9 - comportamentul criminal este expresia unui ansamblu de nevoi şi valori dar nu se explică prin acestea; (hoţul fură în genere pentru a avea bani dar tot pentru a avea bani muncesc şi oamenii cinstiţi)[114].

113) E.SUTHERLAND, op.cit., p.87.
114) Idem p.89.

188. Mecanismul anterior explică fenomenul criminal la nivelul individual. Extinzând raţionamentul la nivel colectiv se poate explica şi criminalitatea: o rată a criminalităţii ridicată este datorată unei "organizări sociale diferenţiate".

"Un grup poate fi organizat fie de manieră a favoriza dezvoltarea fenomenului criminal, fie de manieră a i se opune. Majoritatea grupurilor sunt ambivalente iar rata criminalităţii este expresia unei organizări diferenţiate a grupului. *Organizarea diferenţiată a grupului înţeleasă ca explicaţie a variaţiilor ratei criminalităţii, corespunde explicaţiei prin teoria asociaţiei diferenţiate a procesului prin care indivizii devin criminali*"[115].

În opinia lui Sutherland, teoria asociaţiilor diferenţiate este singura capabilă să ofere o explicaţie cu caracter general valabil pentru fenomenul criminal.

189. *§2.2. Teoria conflictelor de culturi*

Teoria conflictelor de culturi, sau a conflictelor culturale cum mai poate fi denumită, aparţine criminologului american Thorsten Sellin, profesor al Universităţii din Pennsylvania şi timp de mai mulţi ani, Preşedinte al Societăţii Internaţionale de Criminologie.

Principala lucrare a lui Sellin "Conflict cultural şi crimă" a fost publicată pentru prima oară în anul 1938, după care a fost republicată în mai multe ediţii, la diferite intervale de timp.

Termenii cultură şi conflict, ce alcătuiesc atât titlul lucrării lui Sellin, cât şi elementele principale ale teoriei sale, au o semnificaţie particulară ce impune unele explicaţii.

Astfel, prin termenul *cultură* autorul desemnează: "totalitatea ideilor, instituţiilor şi produselor muncii care aplicate la grupuri determinate de fiinţe umane, permite a se vorbi despre regiuni culturale, despre tipuri de cultură, despre cultură naţională şi aşa mai departe. În acest sens al termenului, populaţia cea mai primitivă, mai înapoiată, mai analfabetă şi cea mai puţin luminată posedă o cultură"[116].

115) Idem p.90.
116) T.SELLIN: "Culture Conflict and Crime" în RDPC (belge) nr.9/1960, p.815.

Prin "conflict cultural", autorul desemnează lupta între valori morale ori norme de conduită opuse sau aflate în dezacord. La rândul lor, normele de conduită înseamnă reguli, exprimate sau implicite, pe care o persoană le urmează atunci când se găseşte într-o situaţie care impune o acţiune sau un răspuns din partea sa.

Codul personal de morală al individului depinde de normele pe care le-a captat în urma experienţelor pe care le-a trăit ca membru al unor diverse grupuri sociale. Fiecare grup are propriile norme de conduită care se impun a fi respectate: "Din acest punct de vedere, codul de conduită al gangsterilor este un cod moral în aceeaşi măsură ca decalogul ori legea penală"[117].

În lumea modernă, individul se găseşte din ce în ce mai des în contact cu valori şi norme diferite.

Diferenţele etnice, sociale, de vârstă, profesionale, religioase, etc., antrenează diferenţe de reguli şi valori morale. În aceste condiţii apar inevitabil situaţii în care individul, supunându-se unei norme acceptate de grupul din care face parte (sau de unul dintre aceste grupuri), riscă să încalce o alta aparţinând altui grup cu care intră în contact.

Se poate vorbi de un conflict cultural "atunci când conduita unei persoane, socialmente aprobată sau chiar cerută într-o anumită situaţie, nu este apreciată de aceeaşi manieră de toate grupurile sociale la care ea datorează supunere"[118].

190. Există în principal trei situaţii generatoare de conflict:

1. conflictul poate să apară între două atitudini perfect morale dar bazate pe valori diferite (este cazul colonizării când asimilarea legislativă este prea rapidă);

2. conflictul se poate situa între legi arbitrare (ca cele din starea de ocupaţie) ori legi care favorizează corupţia, pe de-o parte, şi indivizi care se supun unor concepţii morale sănătoase, pe de altă parte;

3. conflictul se poate ivi între legi conforme cu valorile socialmente acceptate şi indivizi ce au coduri morale particulare (cazul imigranţilor)[119].

117) Idem p.821.
118) Idem p.833.
119) A se vedea J.PINATEL Tratat, op.cit., p.74.

Şocul produs între norme de conduită diferite este în mod particular pronunţat în societatea americană care a cunoscut mai multe valuri de imigranţi[120]. Teoria lui Sellin poate fi însă adaptată şi la celelalte societăţi occidentale care au cunoscut sau cunosc fenomenul imigrant, precum şi la orice tip de societate în care se pot manifesta conflicte sub una din celelalte două variante.

Teoria conflictelor de culturi nu poate oferi însă decât o explicaţie parţială a fenomenului criminal. Ea poate fi considerată ca o formă particulară de manifestare a teoriei asociaţiilor diferenţiate aşa cum de altfel o considera Sutherland. Referindu-se la conflictele de culturi, Sutherland admitea că acestea "au o influenţă asupra criminalităţii, mai ales prin aceea că *determină asociaţii diferenţiate*, cu exemple de comportament care încurajază violarea legilor penale"[121].

191. *§2.3. Teoria anomiei*

Sociologul american Robert K. Merton formulează o teorie bazată pe conceptul de *anomie*, într-o lucrare apărută iniţial în 1949 şi republicată ulterior, după completare, în anul 1957, cu titlul: "Teoria socială şi structura socială"[122].

Teoria lui Merton prezintă o concepţie culturalistă, cu rădăcini în gândirea durkheimiană şi cu unele corespondenţe în teoria "conflictelor de culturi" a lui Sellin.

Pe de-o parte, Merton îşi însuşeşte concepţia lui Durkheim potrivit căreia criminalitatea este o problemă intim legată de structura socială şi variază în funcţie de această structură.

Pe de altă parte, este preluată de la sociologul francez noţiunea de *anomie*, care este adaptată situaţiei concrete pe care o prezenta societatea americană.

Anomia este concepută ca o stare socială de absenţă ori de slăbire a normei, ceea ce duce la o lipsă de coeziune între membrii comunităţii. În

120) A se vedea R.GASSIN, op.cit., p.184.
121) E.SUTHERLAND, op.cit., p.103.
122) R.K. MERTON "Social Theory and Social Structure" Ed. The Free Press of Glencoe, New York, 1957 p.131-194.

explicarea stării de anomie, autorul utilizează două concepte: cel de cultură şi cel de organizare socială.

Prin cultură se înţelege ansamblul valorilor ce guvernează conduita indivizilor în societate şi desemnează *scopurile* spre care aceştia trebuie să tindă.

Organizarea socială reprezintă ansamblul de norme şi instituţii care reglementează accesul la cultură şi indică *mijloacele* autorizate pentru atingerea scopurilor.

Starea de anomie se instalează atunci când există un decalaj prea mare, între scopurile propuse şi mijloacele legitime, accesibile pentru anumite categorii sociale. Aceste categorii defavorizate recurg la mijloace ilegale, la criminalitate, pentru satisfacerea scopurilor propuse de cultura ambiantă[123].

192. Atât fenomenele descrise de Merton, cât şi mecanismele explicative pe care acesta le propune sunt valabile pentru societăţile de consum şi "cultura de masă".

În acest context, atracţia câştigului material şi a puterii reprezintă o tentaţie la care se cedează prea uşor deoarece "în timpul procesului de socializare nu se dobândeşte respectul faţă de regulile ce guvernează accesul la scopurile urmărite". De aceea, aşa cum s-a subliniat în literatura de specialitate: "analiza clasică a lui Merton asupra anomiei rămâne una din sursele de inspiraţie cele mai bogate pentru cercetătorii care studiază formele şi potenţialul de devianţă al societăţii americane"[124].

Având în vedere precizările de mai sus, teoria anomiei ar părea limitată din punct de vedere geografic. În contextul în care societăţile occidentale cunosc de mai multă vreme o tendinţă spre "stilul de viaţă" american iar în ţările est-europene, în ultimul timp, "cultura" americană este însuşită rapid, cel puţin în privinţa *scopurilor* (mai ales latura materială), graniţele geografice ale teoriei se estompează. Rămân limitele fireşti ale unui astfel de explicaţii, ce nu poate avea un caracter general, fiind valabilă cu precădere în cazul infracţiunilor patrimoniale, comise cu intenţie.

123) În sensul celor de mai sus a se vede R.GASSIN, op.cit., p.182- 184.
124) D.SZABO "Criminologie" Ed. "Les presses de l'Université de Montréal" 1965, p.170.

193. ### §2.4. *Teoria angajamentului*

Această teorie aparţine sociologului american Howard S. Becker şi este formulată în cuprinsul celebrei sale lucrări "Outsiders" ("Marginalii" sau "Cei din afară"), publicată în anul 1985.

Becker este de fapt unul din principalii reprezentanţi ai curentului interacţionist, ce se înscrie în sfera mai largă a criminologiei "reacţiei sociale" care consideră că devianţa şi, implicit, delincvenţa reprezintă o creaţie a structurilor sociale, structuri ce "etichetează" individul ca deviant (sau delincvent). Cu toate acestea, în lucrarea lui Becker întâlnim şi un "model secvenţial al delincvenţei" ce poate fi înscris foarte bine în cadrul explicaţiilor privind "trecerea la act" (criminologia dinamică). În plus, aşa cum vom vedea imediat, teoria angajamentului reprezintă o explicaţie de tip etiologic. Becker este din aceste considerente, un excelent exemplu în sprijinul ideii că, împărţirea criminologiei în etiologică, dinamică şi cea a reacţiei sociale, are în prezent un caracter mai mult formal, didactic. În acelaşi timp este o dovadă că în ciuda declaraţiilor anti-etiologice, cercetările recente din domeniul criminologiei, inclusiv curentul interacţionist, nu pot să se sustragă tentaţiei unor explicaţii cauzale.

194. Revenind la teoria angajamentului trebuie precizat că aceasta se înscrie în categoria explicaţiilor privind "factorii sociali ai respectului legii penale", de care aminteam la începutul acestei secţiuni. Teoriile psihosociale de acest gen inversează întrebarea clasică şi se preocupă de a afla: "de ce anumiţi indivizi respectă legea?".

Pornind şi el de la această interogaţie, Becker găseşte un răspuns posibil în ideea de *angajament*:

"Termenul "angajament" trimite la procesele prin care diverse tipuri de interese sunt în mod progresiv investite în adaptarea anumitor linii de conduită cu care nu par să aibă raporturi directe. În urma acţiunilor pe care le-a realizat în trecut sau datorită funcţionării obişnuite a diferitelor mecanisme instituţionale, individul consideră că trebuie să adopte anumite linii de conduită, în lipsa cărora numeroase din activităţile sale s-ar vedea în mod indirect compromise"[125].

125) H.BECKER "Qutsiders" op cit., p.50.

Altfel spus, individul respectă legea penală pentru a nu pierde avantajele pe care le presupune viaţa socială în care este "angajat".

Dacă această constatare este corectă atunci şi reciproca este valabilă, respectiv: un individ comite o infracţiune deoarece nu este suficient de "angajat" în angrenajul social, practic el "nu are ce pierde":

"pentru acela care nu are nici reputaţie de apărat nici slujbă de păstrat în viaţa convenţională, menţinerea aparenţelor conforme convenţiilor nu reprezintă o miză; el este deci liber să se supună impulsurilor sale"[126].

195. Pe lângă această variantă "clasică", Becker mai admite existenţa unei a doua "căi" spre delicvenţă. Pentru această explicaţie el se foloseşte de un concept introdus de alţi doi sociologi americani[127] respectiv: "tehnicile de neutralizare".

Prin "tehnicile de neutralizare" se au în vedere "justificările" pe care delincvenţii le utilizează pentru a aproba propriile acţiuni infracţionale.

O primă tehnică de neutralizare apare în situaţia în care delincventul se consideră el însuşi "descărcat de responsabilitatea" propriilor acţiuni; el se consideră "o minge de biliard" aruncată din situaţie în situaţie, într-o totală neputinţă.

O a doua "tehnică" se creează în legătură cu prejudiciul comis prin infracţiune şi, care în viziunea infractorului poate fi socotit uneori inexistent: un furt de maşină poate fi considerat un «împrumut» şi un scandal între bande poate fi perceput ca o ceartă particulară, o luptă reciproc acceptată, ce nu interesează ansamblul comunităţii.

A treia tehnică de neutralizare este reprezentată de situaţia în care delincventul consideră că vătămarea pe care o produce este justă: agresiunile contra homosexualilor, atacurile împotriva minorităţilor, vandalismul conceput ca o răzbunare împotriva profesorului ori reprezentantului administraţiei şcolare care nu a fost "corect" etc.

O a patra tehnică implică o "condamnare a celor ce condamnă"; aceştia pot fi consideraţi de către infractor: ipocriţi, delincvenţi deghizaţi, ori indivizi împinşi de o ură personală.

126) Idem p.51.
127) G.M. SYKES şi D.MATZA: "Techniques of neutralization" A theory of delinquency" American Sociological Review, 22 (Dec.1957), p.667-669.

În sfârşit, o ultimă tehnică de neutralizare constă în sacrificarea exigenţelor sociale generale în schimbul salvării celor ale unui grup social restrâns. Îndepărtarea de normă nu se face în acest caz prin respingerea acesteia, ci prin "prioritatea acordată respectului altor norme, care sunt considerate mai presante sau, par să ceară o loialitate de un grad superior"[128].

Rezumând cele arătate anterior putem constata că în opinia lui Becker: individul comite o faptă penală, fie pentru că nu este suficient de integrat social şi deci nu are ce pierde, fie deoarece îşi găseşte unele "justificări" pentru actele sale ilegale.

Secţiunea a III-a

Teoriile psiho-morale

196. În cadrul mai larg al teoriilor etiologice moderne, o ultimă categorie analizată o reprezintă cea a explicaţiilor de natură psiho-morală.

Teoriile ce fac parte din această categorie îşi propun în primul rând studierea *mentalităţii criminalului* respectiv: mecanismele de formare ale acestei mentalităţi şi a trăsăturile care o diferenţiază de cea a noncriminalului.

Teoriile psiho-morale, în general, consideră că biologicul ori socialul nu prezintă interes decât în măsura în care permit o mai bună înţelegere a modului în care se structurează mentalitatea criminală[129].

Diversitatea explicaţiilor de natură psiho-morală face dificilă o clasificare a acestora. O parte din teorii poartă, mai mult sau mai puţin, amprenta directă a psihanalizei freudiene; altele, încearcă să ofere unele explicaţii originale şi le vom numi "autonome". Denumirea este însă absolut convenţională deoarece şi la acestea din urmă se poate observa, dacă nu o influenţă freudiană, o valorificare a gândirii altor psihanalişti (Adler, Jung), sau, oricum, o raportare la aceştia.

128) H.BECKER op.cit., p.52.
129) În acest sens a se vedea R.GASSIN op.cit., p.190.

Având în vedere precizările de mai sus, vom grupa teoriile psiho-morale în două subcategorii ce vor fi tratate în subsecţiuni distincte:

§1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică

§2. Teoriile psiho-morale autonome.

197. *§1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică*

Cuprindem, aşadar, în această subcategorie, acele teorii care poartă amprenta psihanalizei freudiene.

198. *§1.1. Contribuţia freudiană la dezvoltarea gândirii criminologice*

Sigmund Freud (1856-1939) este creatorul psihanalizei, această a treia mare înfrângere a orgoliului uman, după cum o numea el însuşi[130].

Contribuţia psihanalizei freudiene la dezvoltarea gândirii criminologice este greu de evaluat datorită caracterului vast şi evolutiv al operei sale.

Într-o manieră schematică se pot distinge trei aspecte mai importante ale acestei contribuţii:

a) explicaţiile privind structura şi funcţionarea "aparatului" psihic;

b) explicaţiile privind etiologia şi tratamentul nevrozelor;

c) referirile la fenomenul criminal.

199. a) Explicaţiile privind structura şi funcţionarea "aparatului" psihic parcurg în gândirea freudiană două faze:

Iniţial, Freud a considerat că cele trei instanţe ale vieţii psihice sunt: *inconştientul, preconştientul şi conştientul.* În funcţie de acestea, în primele sale studii, Freud explică atât producerea actelor ratate cât şi etiologia nevrozelor, viselor etc.

Ulterior, *sinele eul* şi *supraeul* devin elementele structurante ale psihicului. "*Sinele*, sediul tendinţelor instinctuale şi al refulatului, *ia locul*

130) Copernic a arătat că pământul nu este centrul universului, Darwin că omul este un animal printre altele şi psihanaliza demonstrează că "eul nu este stăpân la el acasă" A se vedea în acest sens: S.FREUD "Introduction á la psychanalyse" Ed. Payot 1989, p.266.

În sfârşit, o ultimă tehnică de neutralizare constă în sacrificarea exigenţelor sociale generale în schimbul salvării celor ale unui grup social restrâns. Îndepărtarea de normă nu se face în acest caz prin respingerea acesteia, ci prin "prioritatea acordată respectului altor norme, care sunt considerate mai presante sau, par să ceară o loialitate de un grad superior"128.

Rezumând cele arătate anterior putem constata că în opinia lui Becker: individul comite o faptă penală, fie pentru că nu este suficient de integrat social şi deci nu are ce pierde, fie deoarece îşi găseşte unele "justificări" pentru actele sale ilegale.

Secţiunea a III-a

Teoriile psiho-morale

196. În cadrul mai larg al teoriilor etiologice moderne, o ultimă categorie analizată o reprezintă cea a explicaţiilor de natură psiho-morală.

Teoriile ce fac parte din această categorie îşi propun în primul rând studierea *mentalităţii criminalului* respectiv: mecanismele de formare ale acestei mentalităţi şi a trăsăturile care o diferenţiază de cea a noncriminalului.

Teoriile psiho-morale, în general, consideră că biologicul ori socialul nu prezintă interes decât în măsura în care permit o mai bună înţelegere a modului în care se structurează mentalitatea criminală129.

Diversitatea explicaţiilor de natură psiho-morală face dificilă o clasificare a acestora. O parte din teorii poartă, mai mult sau mai puţin, amprenta directă a psihanalizei freudiene; altele, încearcă să ofere unele explicaţii originale şi le vom numi "autonome". Denumirea este însă absolut convenţională deoarece şi la acestea din urmă se poate observa, dacă nu o influenţă freudiană, o valorificare a gândirii altor psihanalişti (Adler, Jung), sau, oricum, o raportare la aceştia.

128) H.BECKER op.cit., p.52.
129) În acest sens a se vedea R.GASSIN op.cit., p.190.

Având în vedere precizările de mai sus, vom grupa teoriile psiho-morale în două subcategorii ce vor fi tratate în subsecţiuni distincte:

§1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică

§2. Teoriile psiho-morale autonome.

197. *§1. Teoriile psiho-morale de factură psihanalitică*

Cuprindem, aşadar, în această subcategorie, acele teorii care poartă amprenta psihanalizei freudiene.

198. *§1.1. Contribuţia freudiană la dezvoltarea gândirii criminologice*

Sigmund Freud (1856-1939) este creatorul psihanalizei, această a treia mare înfrângere a orgoliului uman, după cum o numea el însuşi130.

Contribuţia psihanalizei freudiene la dezvoltarea gândirii criminologice este greu de evaluat datorită caracterului vast şi evolutiv al operei sale.

Într-o manieră schematică se pot distinge trei aspecte mai importante ale acestei contribuţii:

a) explicaţiile privind structura şi funcţionarea "aparatului" psihic;

b) explicaţiile privind etiologia şi tratamentul nevrozelor;

c) referirile la fenomenul criminal.

199. a) Explicaţiile privind structura şi funcţionarea "aparatului" psihic parcurg în gândirea freudiană două faze:

Iniţial, Freud a considerat că cele trei instanţe ale vieţii psihice sunt: *inconştientul, preconştientul şi conştientul*. În funcţie de acestea, în primele sale studii, Freud explică atât producerea actelor ratate cât şi etiologia nevrozelor, viselor etc.

Ulterior, *sinele eul* şi *supraeul* devin elementele structurante ale psihicului. "*Sinele*, sediul tendinţelor instinctuale şi al refulatului, *ia locul*

130) Copernic a arătat că pământul nu este centrul universului, Darwin că omul este un animal printre altele şi psihanaliza demonstrează că "eul nu este stăpân la el acasă" A se vedea în acest sens: S.FREUD "Introduction á la psychanalyse" Ed. Payot 1989, p.266.

inconştientului, dar *inconştientul* nu se limitează la *sine*. *Inconştientul* nu mai este o instanţă, ci o caracteristică a celor trei instanţe, pentru că *şi supraeul este inconştient*, iar *eul are şi el o dimensiune inconştientă*"[131].

Aceste elemente structurante ale psihicului, precum şi corelaţiile dintre ele au fost utilizate ulterior şi în cercetarea criminologică.

200. b) Explicaţiile privind etiologia nevrozelor admit existenţa a trei factori a căror acţiune intervine la persoanele bolnave: 1) predispoziţiile ereditare; 2) influenţa unor evenimente din prima copilărie; 3) "renunţarea reală", adică toate nenorocirile vieţii care impun renunţarea la dragoste, care antrenează mizeria, neînţelegerile familiale, căsătoriile rău asortate, fără a mai vorbi de condiţiile sociale defavorabile şi de rigoarea exigenţelor morale a căror presiune o resimţim"[132].

Dintre aceşti factori analiza freudiană se axează pe "evenimentele din prima copilărie" a căror influenţă este socotită hotărâtoare. În această perioadă a primei copilării, instinctul sexual parcurge mai multe faze, în funcţie de anumite *zone erogene* în jurul cărora se situează *libidoul*: faza orală; faza anală şi faza genitală. Parcurgerea acestor faze poate da naştere unor "fixaţii ale libidoului" care reprezintă "predispoziţii pentru ulterioare breşe ale năzuinţelor refulate" şi pot genera unele nevroze ori perversiuni[133].

Tot în această perioadă a copilăriei, ca urmare a unei prime fixaţii a libidoului spre un "obiect sexual" exterior, apare şi se dezvoltă "Complexul lui Oedip". Teoria psihanalitică desemnează prin "Complexul oedipian", în esenţă, atracţia sexuală manifestată de individ, în primele faze ale copilăriei, faţă de părintele de sex opus şi dorinţa corelativă de suprimare a părintelui de acelaşi sex. Etapa "Complexului oedipian" este o etapă ce se parcurge în mod inevitabil de orice individ. Modul în care se va rezolva "conflictul", fie prin suprimarea tendinţelor, fie prin refularea lor, va reprezenta "cheia" diferenţierii ulterioare între personalităţile normale şi personalităţile nevrotice. De aceea, Freud vede în "Complexul lui Oedip" *nucleul* nevrozelor[134].

131) V.DEM ZAMFIRESCU: "Câteva prejudecăţi despre Freud" în Caiete de psihanaliză nr.1 Ed. "Jurnalul literar" 1992, p.9.
132) S.FREUD: "Introduction á la psychanalyse" op.cit., p.409.
133) S.FREUD: "Psihanaliză şi sexualitate" Ed. Ştiinţifică Bucureşti, 1994, p.23.
134) S.FREUD: "Introduction á la psychanalyse" op.cit., p.317.

După cum se va putea observa, explicaţiile freudiene în legătură cu "evenimentele din prima copilărie" au influenţat teoriile privind personalitatea antisocială (modul de structurare al acesteia), iar explicaţiile privind nevrozele, în general, au fost preluate de "teoria criminalului nevrotic".

În plus, tehnica de "transfer" propusă de Freud în terapeutica analitică[135] a fost preluată de criminologia clinică şi utilizată în "tratamentul delincventului".

201. c) Referirile directe la fenomenul criminal nu abundă în opera freudiană dearece el nu s-a preocupat în mod nemijlocit de acest subiect.

O primă categorie de referiri ce merită a fi semnalate le găsim în lucrarea "Totem şi tabu" ce aparţine din punct de vedere cronologic perioadei medii a creaţiei freudiene (1913).

Analizând câteva tabuuri dintre care unele cu relevanţă criminologică (uciderea, incestul), Freud consideră că transgresarea acestora reprezintă satisfacerea unor "dorinţe refulate" şi plecând de la aceasta, ajunge chiar la o interesantă fundamentare a sistemului represiv[136].

Dorinţa este însă o expresie a instinctului, ceea ce duce la ideea că actul criminal, ca orice transgresare a tabuului, are o origine instinctuală. La aceeaşi concluzie ajunsese şi un alt cercetător (Frazer) pe care Freud îl citează arătând că opiniile acestuia intră în acord cu propriile lui argumente: "Legea nu interzice omului decât ceea ce el ar fi capabil să facă *sub presiunea unora dintre instinctele sale*. (...) Dacă nu ar exista inclinaţii rele, nu ar exista crime, iar dacă nu ar exista crime, ce nevoie ar fi să le interzicem?"[137].

Mai trebuie amintit că, în epoca în care a scris "Totem şi tabu" Freud se afla în faza absolutizării instinctului sexual (fapt ce i-a atras acuzaţia de pansexualism). În acest context el proiectează "Complexul oedipian" la

135) Idem p.408 şi următoarele.
136) "Dacă unul a reuşit să-şi satisfacă o dorinţă refulată este obligatoriu ca toţi ceilalţi tovarăşi de comunitate să se simtă animaţi de aceeaşi tentaţie; pentru a o reprima, trebuie sancţionată cutezanţa celui vinovat şi adesea se întâmplă *ca actul pedepsirii* să le dea celor care îl execută prilejul de a comite, la adăpostul expierii, acelaşi fapt nelegiuit. *Este aici unul dintre principiile fundamentale ale sistemului penal omenesc, care decurge în mod firesc din ipotetica identitate dintre dorinţele refulate şi cele ale acelora însărcinaţi să răzbune societatea*" S.FREUD: "Totem şi tabu" Ed. Mediarex 1996, p.86.
137) S.FREUD: "Totem şi tabu" op.cit., p.145.

scara umanităţii: păcatul originar constă în uciderea tatălui şi posedarea mamei, crime ce au dat omenirii o perpetuă conştiinţă a vinovăţiei. "Complexul lui Oedip" capătă astfel valoarea unei explicaţii universale: "... în complexul lui Oedip găsim începuturile simultane ale religiei, moralei, societăţii şi artei, în deplină concordanţă cu constatările psihanalizei că acest complex formează nucleul tuturor nevrozelor, în măsura în care am reuşit noi să-l înţelegem"[138].

Revenind la problema ce ne interesează, în contextul celor de mai sus, crima apare şi ea ca o expresie a instinctului sexual greşit canalizat, a "Complexului oedipian".

Mai mult, dacă prelungim puţin raţionamentul freudian potrivit căruia însăşi morala îşi are originea în "Complexul oedipian", se poate afirma că şi dreptul penal, ca prelungire a moralei, are aceeaşi sursă.

Rezultă din toate acestea o concluzie paradoxală: atât "crima" cât şi "pedeapsa" au o origine comună, instinctuală.

202. O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puţin directe la fenomenul criminal o găsim în studiile publicate de Freud în perioada "maturităţii": "Dincolo de principiul plăcerii" (1920) şi "Eul şi sinele" (1923).

În această fază a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor.

Freud sesizează o proprietate generală a instinctelor, şi anume: "compulsiunea la repetiţie". Pe baza acesteia, instinctul este definit ca: "*o tendinţă inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut* la care el a fost obligat să renunţe sub influenţa forţelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică (...) expresia inerţiei vieţii organice"[139].

În acest context se constată o opoziţie categorică între "instinctele eului" care tind către moarte, pe de o parte, şi instinctele sexuale care acţionează în direcţia prelungirii vieţii, pe de altă parte[140].

Se conturează astfel dualismul antagonist: *Eros - Thanatos*.

138) Idem p.182.
139) S.FREUD: "Dincolo de principiul plăcerii" în Caiete de psihanaliză nr.1 Ed. "Jurnalul literar" 1992, p.55.
140) Idem p.64.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieţii care tind la "complicarea" şi menţinerea acesteia. În cadrul acestei categorii instinctele sexuale sunt reprezentative dar nu singurele.

De cealaltă parte, *Thanatos* reprezintă categoria instinctelor morţii având "funcţia de a readuce organismul la starea anorganică". Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii[141].

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, aşa cum am văzut anterior, în opinia lui Freud, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare şi varianta morbidă unde: "responsabilitatea" crimei aparţine tendinţei umane spre agresiune şi distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morţii. Aceste concluzii sunt însă indirecte, depăşind deja "litera" freudiană.

203. În sfârşit într-o explicaţie directă cu privire la crimă, Freud vede în aceasta o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconştientă şi anterior faptei: "Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconştient de vinovăţie poate face dintr-un om un criminal a constituit o adevărată surpriză. Şi totuşi faptul este neîndoielnic; *la mulţi criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate anterior şi nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul crimei.* S-ar părea deci că respectivul trăieşte posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real şi actual ca pe o uşurare"[142].

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o "intermediază", dacă ţinem seama de faptul că sentimentul vinovăţiei este consecutiv unor instincte condamnabile.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată de teoria criminalului nevrotic despre care vom vorbi în continuare pe scurt.

141) S.FREUD: "Eul şi sinele" în "Caiete de psihanaliză" op.cit., p.131.
142) Idem p.147.

scara umanităţii: păcatul originar constă în uciderea tatălui şi posedarea mamei, crime ce au dat omenirii o perpetuă conştiinţă a vinovăţiei. "Complexul lui Oedip" capătă astfel valoarea unei explicaţii universale: "... în complexul lui Oedip găsim începuturile simultane ale religiei, moralei, societăţii şi artei, în deplină concordanţă cu constatările psihanalizei că acest complex formează nucleul tuturor nevrozelor, în măsura în care am reuşit noi să-l înţelegem"[138].

Revenind la problema ce ne interesează, în contextul celor de mai sus, crima apare şi ea ca o expresie a instinctului sexual greşit canalizat, a "Complexului oedipian".

Mai mult, dacă prelungim puţin raţionamentul freudian potrivit căruia însăşi morala îşi are originea în "Complexul oedipian", se poate afirma că şi dreptul penal, ca prelungire a moralei, are aceeaşi sursă.

Rezultă din toate acestea o concluzie paradoxală: atât "crima" cât şi "pedeapsa" au o origine comună, instinctuală.

202. O altă categorie de referiri, mai mult sau mai puţin directe la fenomenul criminal o găsim în studiile publicate de Freud în perioada "maturităţii": "Dincolo de principiul plăcerii" (1920) şi "Eul şi sinele" (1923).

În această fază a gândirii freudiene apare o nouă teorie a instinctelor.

Freud sesizează o proprietate generală a instinctelor, şi anume: "compulsiunea la repetiţie". Pe baza acesteia, instinctul este definit ca: "*o tendinţă inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut* la care el a fost obligat să renunţe sub influenţa forţelor exterioare perturbatoare, un fel de elasticitate organică (...) expresia inerţiei vieţii organice"[139].

În acest context se constată o opoziţie categorică între "instinctele eului" care tind către moarte, pe de o parte, şi instinctele sexuale care acţionează în direcţia prelungirii vieţii, pe de altă parte[140].

Se conturează astfel dualismul antagonist: *Eros* - *Thanatos*.

138) Idem p.182.
139) S.FREUD: "Dincolo de principiul plăcerii" în Caiete de psihanaliză nr.1 Ed. "Jurnalul literar" 1992, p.55.
140) Idem p.64.

Erosul reprezintă categoria instinctelor vieţii care tind la "complicarea" şi menţinerea acesteia. În cadrul acestei categorii instinctele sexuale sunt reprezentative dar nu singurele.

De cealaltă parte, *Thanatos* reprezintă categoria instinctelor morţii având "funcţia de a readuce organismul la starea anorganică". Sadismul este reprezentantul principal al acestei categorii[141].

Noua teorie asupra instinctelor aduce indirect o nouă posibilitate în explicarea crimei care, aşa cum am văzut anterior, în opinia lui Freud, este de natură instinctuală. Pe lângă varianta sexuală apare şi varianta morbidă unde: "responsabilitatea" crimei aparţine tendinţei umane spre agresiune şi distructivitate, expresii extravertite ale instinctului morţii. Aceste concluzii sunt însă indirecte, depăşind deja "litera" freudiană.

203. În sfârşit într-o explicaţie directă cu privire la crimă, Freud vede în aceasta o expresie a sentimentului de culpabilitate tipic nevrozelor, adică rămas în stare inconştientă şi anterior faptei: "Constatarea că intensificarea acestui sentiment inconştient de vinovăţie poate face dintr-un om un criminal a constituit o adevărată surpriză. Şi totuşi faptul este neîndoielnic; *la mulţi criminali, îndeosebi tineri, poate fi descoperit un puternic sentiment de culpabilitate anterior şi nu consecutiv crimei, sentiment care a constituit mobilul crimei.* S-ar părea deci că respectivul trăieşte posibilitatea legării acestui sentiment de ceva real şi actual ca pe o uşurare"[142].

Crima văzută ca o eliberare de sub presiunea unui sentiment culpabil nu înlătură originea instinctuală a acesteia, ci o "intermediază", dacă ţinem seama de faptul că sentimentul vinovăţiei este consecutiv unor instincte condamnabile.

Această ultimă variantă explicativă a crimei a fost reluată de teoria criminalului nevrotic despre care vom vorbi în continuare pe scurt.

141) S.FREUD: "Eul şi sinele" în "Caiete de psihanaliză" op.cit., p.131.
142) Idem p.147.

204. *§1.2. Teoria criminalului nevrotic*

Varianta cea mai cunoscută a acestei teorii aparţine criminologilor: Fr. Alexander şi H. Staub şi este expusă în lucrarea acestora: "Criminalul şi judecătorii săi" publicată în anul 1929 la Viena[143].

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii:

1) *Criminalitatea imaginară*, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;

2) *Criminalitatea ocazională*, specifică persoanelor şi situaţiilor în care *Supraeul* suspendă instanţa sa morală în urma unei vătămări sau ameninţări iminente pentru *eu* (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui şantaj, unei ameninţări, ori unei stări apropiate de legitima apărare etc.);

3) *Criminalitatea obişnuită*; această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali:

a) *criminalii organici*, a căror personalitate ţine de psihiatria clasică (bolnavii mintal care prezintă alterări ale capacităţii de discernământ ori lipsa acestuia);

b) *criminalii normali*, caracterizaţi prin aceea că sunt sănătoşi din punct de vedere psihic dar sunt *socialmente anormali*; aceştia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală şi se comportă conform moralei acesteia; nu prezintă conflict între *Eu* şi *Supraeu*;

c) *criminalii nevrotici*, respectiv cei care acţionează în funcţie de mobiluri inconştiente; *Eul* este învins de *Sine* care scapă determinării *Supraeului*; în aceste cazuri se constată existenţa unui sentiment de vinovăţie, însoţit de angoasa pedepsei; criminalul nevrotic resimte pedeapsa ca pe o justificare morală, ca o autorizare a recidivei; doar "gândul" criminal este suficient pentru a dezvolta sentimentul de culpabilitate şi nevoia de pedeapsă[144].

143) Alexander şi Staub reiau şi dezvoltă o teorie aparţinând lui AICHHORN: "Teoria fiinţei umane lipsită de supraeu". Aceasta reprezintă se pare prima explicaţie criminologică pe baze psihanalitice, ea fiind aprobată de Freud însuşi care semnează prefaţa la lucrarea lui Aichhorn (1925). A se vedea în acest sens: A.HESNARD, "Psychologie du crime" Ed. Payot, Paris, 1963.
144) A se vedea în acest sens: J.PINATEL, op.cit.

205. *§1.3. Teoria personalităţii antisociale*

Această teorie are la bază constatările psihanalizei freudiene cu privire la "evenimentele din prima copilărie la care se adaugă o serie de rezultate" obţinute prin cercetările altor specialişti.

O variantă a acestei teorii a fost expusă de Kate Friedlander într-o lucrare dedicată delicvenţei juvenile[145].

Se consideră, în esenţă, că, la origine, copilul este o fiinţă absolut instinctivă, dominată de principiul plăcerii; el urmează să se conformeze principiului realităţii care caracterizează adaptarea socială, printr-un proces lent de modificare ori sublimare a instinctelor.

Procesul de adaptare parcurge trei etape:

1) faza primelor relaţii dintre copil şi părinţi;

2) faza formării Supra Eului;

3) faza formării de grup în sânul familiei.

Prima fază este şi cea mai importantă, ea cuprinzând, aşa cum am văzut în explicaţiile freudiene atât fixaţiile libidoului cât şi complexul oedipian; de rezolvare acestuia din urmă va depinde în cea mai mare măsură dezvoltarea ulterioară a personalităţii.

În cea de-a doua fază, copilul încearcă să se identifice cu părinţii şi are loc un proces imitativ. Desigur că, dacă mediul familial este criminal, copilul va avea toate şansele să urmeze acelaşi comportament.

În sfârşit, cea de-a treia şi ultima fază are rolul de a asigura adaptarea socială a copilului. Relaţiile ce se dezvoltă în cadrul grupului familial în această perioadă, reprezintă o copie "micro" a relaţiilor sociale de mai târziu; orice element negativ care poate vicia aceste prime relaţii: gelozie, sentiment de injustiţie etc., va avea un rol negativ asupra adaptării sociale a individului.

Rezultă că în adaptarea socială, respectiv în formarea personalităţii individului, factorii primordiali sunt cei familiali. "Toţi ceilalţi factori sociali sunt secundari"[146].

145) K.FRIEDLANDER: "La délinquence juvénile" Ed. P.U.F. Paris, 1951, p.7-67.
146) J.PINATEL, Tratat op.cit., p.193.

204. *§1.2. Teoria criminalului nevrotic*

Varianta cea mai cunoscută a acestei teorii aparţine criminologilor: Fr. Alexander şi H. Staub şi este expusă în lucrarea acestora: "Criminalul şi judecătorii săi" publicată în anul 1929 la Viena[143].

În viziunea celor doi cercetători, criminalitatea poate fi clasificată în următoarele trei categorii:

1) *Criminalitatea imaginară*, care transpare în vise, fantezii sau acte ratate;

2) *Criminalitatea ocazională*, specifică persoanelor şi situaţiilor în care *Supraeul* suspendă instanţa sa morală în urma unei vătămări sau ameninţări iminente pentru *eu* (cazurile în care conduita criminală este consecutivă unui şantaj, unei ameninţări, ori unei stări apropiate de legitima apărare etc.);

3) *Criminalitatea obişnuită*; această categorie cuprinde la rândul ei trei tipuri de criminali:

a) *criminalii organici*, a căror personalitate ţine de psihiatria clasică (bolnavii mintal care prezintă alterări ale capacităţii de discernământ ori lipsa acestuia);

b) *criminalii normali*, caracterizaţi prin aceea că sunt sănătoşi din punct de vedere psihic dar sunt *socialmente anormali*; aceştia fac parte, de regulă, dintr-o colectivitate criminală şi se comportă conform moralei acesteia; nu prezintă conflict între *Eu* şi *Supraeu*;

c) *criminalii nevrotici*, respectiv cei care acţionează în funcţie de mobiluri inconştiente; *Eul* este învins de *Sine* care scapă determinării *Supraeului*; în aceste cazuri se constată existenţa unui sentiment de vinovăţie, însoţit de angoasa pedepsei; criminalul nevrotic resimte pedeapsa ca pe o justificare morală, ca o autorizare a recidivei; doar "gândul" criminal este suficient pentru a dezvolta sentimentul de culpabilitate şi nevoia de pedeapsă[144].

143) Alexander şi Staub reiau şi dezvoltă o teorie aparţinând lui AICHHORN: "Teoria fiinţei umane lipsită de supraeu". Aceasta reprezintă se pare prima explicaţie criminologică pe baze psihanalitice, ea fiind aprobată de Freud însuşi care semnează prefaţa la lucrarea lui Aichhorn (1925). A se vedea în acest sens: A.HESNARD, "Psychologie du crime" Ed. Payot, Paris, 1963.

144) A se vedea în acest sens: J.PINATEL, op.cit.

205. *§1.3. Teoria personalităţii antisociale*

Această teorie are la bază constatările psihanalizei freudiene cu privire la "evenimentele din prima copilărie la care se adaugă o serie de rezultate" obţinute prin cercetările altor specialişti.

O variantă a acestei teorii a fost expusă de Kate Friedlander într-o lucrare dedicată delicvenţei juvenile[145].

Se consideră, în esenţă, că, la origine, copilul este o fiinţă absolut instinctivă, dominată de principiul plăcerii; el urmează să se conformeze principiului realităţii care caracterizează adaptarea socială, printr-un proces lent de modificare ori sublimare a instinctelor.

Procesul de adaptare parcurge trei etape:

1) faza primelor relaţii dintre copil şi părinţi;

2) faza formării Supra Eului;

3) faza formării de grup în sânul familiei.

Prima fază este şi cea mai importantă, ea cuprinzând, aşa cum am văzut în explicaţiile freudiene atât fixaţiile libidoului cât şi complexul oedipian; de rezolvare acestuia din urmă va depinde în cea mai mare măsură dezvoltarea ulterioară a personalităţii.

În cea de-a doua fază, copilul încearcă să se identifice cu părinţii şi are loc un proces imitativ. Desigur că, dacă mediul familial este criminal, copilul va avea toate şansele să urmeze acelaşi comportament.

În sfârşit, cea de-a treia şi ultima fază are rolul de a asigura adaptarea socială a copilului. Relaţiile ce se dezvoltă în cadrul grupului familial în această perioadă, reprezintă o copie "micro" a relaţiilor sociale de mai târziu; orice element negativ care poate vicia aceste prime relaţii: gelozie, sentiment de injustiţie etc., va avea un rol negativ asupra adaptării sociale a individului.

Rezultă că în adaptarea socială, respectiv în formarea personalităţii individului, factorii primordiali sunt cei familiali. "Toţi ceilalţi factori sociali sunt secundari"[146].

145) K.FRIEDLANDER: "La délinquence juvénile" Ed. P.U.F. Paris, 1951, p.7-67.

146) J.PINATEL, Tratat op.cit., p.193.

Rolul hotărâtor al evenimentelor din copilărie în formarea unei personalităţi antisociale a fost subliniat şi de alte cercetări de psihologie criminală.

S-a pus accentul uneori, pe carenţele afective materne, care generează o lipsă de afectivitate copilului, ceea ce poate duce ulterior la un comportament criminal. În general însă, mediul infantil precoce, "când părinţii reprezintă polul semnificativ al unei structuri interpersonale" poate deveni un factor criminogen pentru viitorul tinerei fiinţe[147].

206. *§2 Teoriile psiho-morale "autonome"*

Pot fi incluse în această categorie diverse explicaţii criminogene de factură psiho-morală, unele eliberate total, altele doar parţial de influenţa psihanalitică.

Reţinem aici doar două astfel de teorii, elaborate de către două dintre personalităţile cele mai marcante ale criminologiei acestui secol: E. de Greff şi J. Pinatel.

207. *§2.1. Teoria instinctelor*

Această teorie aparţine criminologului belgian Etienne de Greeff considerat pe bună dreptate fondatorul criminologiei clinice (vezi supra 77) dar şi unul din pionierii criminologiei dinamice, prin formularea unei teorii a trecerii la act. Întreaga doctrină a criminologului belgian se fondează însă pe o anumită concepţie asupra personalităţii delincventului ceea ce ţine de etiologia psiho-morală[148].

Pentru de Greeff, personalitatea delincventului ca şi personalitatea umană în general este determinată de instincte.

Instinctele însă, pe de o parte, nu se opun inteligenţei şi nu pot fi separate de aceasta. Pe de altă parte, nu se poate identifica la om o manifestare instinctuală pură, în sensul că, de fapt, mai multe instincte, mai multe tendinţe acţionează şi îşi produc efectele asupra conduitei umane în

147) A.HESNARD, op.cit., p.119.
148) A se vedea în acelaşi sens R.GASSIN op.cit., p.194.

acelaşi timp: "acest ansamblu de tendinţe instinctive organizate între ele ţinând cont de viitor, adică organizate potrivit preocupărilor inteligenţei, formează *structura afectivă*"[149].

În cadrul acestei structuri afective se pot distinge două grupe fundamentale de instincte: instinctele de apărare şi instinctele de simpatie.

Instinctele de apărare: contribuie la conservarea eului, funcţionează sub semnul sentimentului de justiţie şi de responsabilitate a "celuilalt"; au la bază agresivitatea; tind spre o reducere progresivă a individului la o entitate abstractă, supusă legilor morale concepute mecanic.

Instinctele de simpatie: contribuie la conservarea speciei; funcţionează sub semnul abandonului de sine şi acceptarea totală a "celuilalt"; au la bază subordonarea şi devotamentul faţă de celălalt; tind spre o valorizare extremă a celuilalt.

Niciuna din cele două categorii nu se poate realiza integral; există o opoziţie permanentă între instinctele de apărare şi cele de simpatie; viaţa psihică se desfăşoară sub semnul conflictului permanent între structurile afective[150].

Tendinţa de a alege securitatea în dauna afectivităţii dă naştere unui sentiment de vinovăţie a cărui lichidare se încearcă prin "reîntoarcerea către celălalt".

În tot acest conflict se creează un echilibru precar; în aceste condiţii *tulburările de caracter* şi *insuficienţele* inteligenţei vor favoriza trecerea la actul criminal[151].

Este de reţinut că explicaţiile complexe pe care le desfăşoară criminologul belgian în legătură cu structurile afective, reprezintă doar "terenul pregătitor" pentru dezvoltarea unei teorii a trecerii la act, care depăşeşte sfera preocupărilor de natură etiologică.

149) E. de GREEFF: "Les instincts de défense et de sympathie", Ed. P.U.F., Paris, 1947, p.21.
150) A se vedea în sensul celor de mai sus: J.PINATEL: "La théorie des instincts d'Etienne de Greeff" în R.S.C. nr.4/1961, p.833.
151) A se vedea R.GASSIN op.cit., p.194.

208. *§2.2. Teoria personalităţii criminale*

Această ultimă teorie de care ne ocupăm aparţine celebrului criminolog francez Jean Pinatel, fiind concepută ca un model explicativ, capabil să aducă lămuriri, atât în ce priveşte geneza (etiologia) cât şi dinamica actului criminal.

Noţiunea de personalitate criminală nu trebuie înţeleasă ca un tip antropologic, o variantă a speciei umane. Ea este: "un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional".

Pinatel consideră inutilă încercarea de a separa oamenii în buni şi răi; nu există o diferenţă de natură între oameni cu privire la actul criminal: "Psihanaliza ne-a învăţat în acest sens unele lucruri pe care le ştiam încă de la Decalog. Orice om, în circumstanţe excepţionale, poate deveni delincvent"[152].

Inexistenţa unei diferenţe *de natură* între oameni nu exclude însă existenţa unor diferenţe *graduale* în privinţa "*pragului lor delincvenţial*".

Unii indivizi au nevoie de "instigări" exterioare grave, iar alţii de "instigări" lejere, pentru a prezenta reacţii delictuale, pentru a realiza trecerea la act. Această diferenţă graduală este dată de anumite trăsături psihologice, care în concepţia lui Pinatel, alcătuiesc "*nucleul central al personalităţii criminale*".

209. Componentele nucleului personalităţii criminale care comandă condiţiile trecerii la act sunt: egocentrism; labilitate; agresivitate; indiferenţă afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendinţa subiectului de a raporta totul la sine însuşi[153].

Labilitatea (de la *labilis*, care înseamnă a aluneca, a cădea, a atârna) reprezintă o lipsă de prevedere o "deficienţă de organizare în timp", o instabilitate.

152) J.PINATEL: "La société criminogéne" Ed. Calmann-Levy, 1971, p.97.

153) Pentru a ilustra această trăsătură autorul dă exemplul experienţelor cu privire la "asociaţiile de idei", în care se denumeşte "asociaţie egocentrică" împrejurarea în care subiectul reacţionează la cuvântul inductor printr-o idee relativă la propria persoană: "dacă se dă cuvântul câine, răspunsul va fi: îl iubesc". A se vedea J.PINATEL: "Egocentrisme et personalité criminelle" în RSC/DPC nr.1/1959, p.163.

Agresivitatea desemnează o paletă foarte largă de tendinţe, mergând de la simpla afirmare a eului până la ostilitate; ea se manifestă printr-un "dinamism combativ" care are ca funcţie "învingerea şi eliminarea obstacolelor şi dificultăţilor care barează drumul acţiunilor umane"[154].

Indiferenţa afectivă (sau insensibilitatea morală) reprezintă aceea trăsătură negativă prin care individul este împiedicat de a "încerca emoţii şi inclinaţii altruiste şi simpatice"; el este dominat de egoism şi răceală faţă de aproapele lui[155].

Pentru ca un subiect să "treacă la act" este necesar ca el să nu fie reţinut de oprobiul social care este asociat răufăcătorului; acest proces de "autolegitimare subiectivă" este asigurat de *egocentrism*. Faptul că subiectul nu va fi reţinut de ameninţarea pedepsei este explicat prin *labilitate*. Obstacolele materiale susceptibile să împiedice executarea crimei sunt învinse prin *agresivitate*. În ultimă instanţă, când subiectul ajunge în situaţia de a comite crima, este necesar ca el să nu fie reţinut de sentimentul că produce un rău aproapelui său, atentând la persoana ori bunurile acestuia. *Indiferenţa afectivă* asigură această ultimă etapă a trecerii la act. Cele patru componente nu trebuie analizate în mod individual; reunirea tuturor componentelor, precum şi legăturile dintre acestea, dau un caracter particular personalităţii în ansamblul ei. "Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică. Încă odată, reunirea şi asocierea acestor componente, dintre care nici una nu este anormală în sine, acţiunea şi interacţiunea lor trebuie luate în consideraţie. Nucleul personalităţii criminale este o rezultantă şi nu un dat"[156].

210. Iniţial, teoria personalităţii criminale a fost concepută pentru a explica fenomenul criminal individual. Ulterior, această teorie a fost extinsă cu privire la criminalitate.

Perfecţionată în cursul anilor '80 de către autorul ei, această teorie a fost validată printr-o serie de studii criminologice[157].

154) J.PINATEL: "Agresivité et personalité criminelle" în R.S.C./DPC nr.1/1960.

155) J.PINATEL: "Indifférence affecive et personalité criminelle" în R.S.C./D.P.C. nr.3/1959, p.712.

156) J.PINATEL: "La société criminogène" op.cit., p.101.

157) În acest sens a se vedea R.GASSIN op.cit., p.197.

208. *§2.2. Teoria personalităţii criminale*

Această ultimă teorie de care ne ocupăm aparţine celebrului criminolog francez Jean Pinatel, fiind concepută ca un model explicativ, capabil să aducă lămuriri, atât în ce priveşte geneza (etiologia) cât şi dinamica actului criminal.

Noţiunea de personalitate criminală nu trebuie înţeleasă ca un tip antropologic, o variantă a speciei umane. Ea este: "un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional".

Pinatel consideră inutilă încercarea de a separa oamenii în buni şi răi; nu există o diferenţă de natură între oameni cu privire la actul criminal: "Psihanaliza ne-a învăţat în acest sens unele lucruri pe care le ştiam încă de la Decalog. Orice om, în circumstanţe excepţionale, poate deveni delincvent"[152].

Inexistenţa unei diferenţe *de natură* între oameni nu exclude însă existenţa unor diferenţe *graduale* în privinţa "*pragului lor delincvenţial*".

Unii indivizi au nevoie de "instigări" exterioare grave, iar alţii de "instigări" lejere, pentru a prezenta reacţii delictuale, pentru a realiza trecerea la act. Această diferenţă graduală este dată de anumite trăsături psihologice, care în concepţia lui Pinatel, alcătuiesc "*nucleul central al personalităţii criminale*".

209. Componentele nucleului personalităţii criminale care comandă condiţiile trecerii la act sunt: egocentrism; labilitate; agresivitate; indiferenţă afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendinţa subiectului de a raporta totul la sine însuşi[153].

Labilitatea (de la *labilis*, care înseamnă a aluneca, a cădea, a atârna) reprezintă o lipsă de prevedere o "deficienţă de organizare în timp", o instabilitate.

152) J.PINATEL: "La société criminogéne" Ed. Calmann-Levy, 1971, p.97.
153) Pentru a ilustra această trăsătură autorul dă exemplul experienţelor cu privire la "asociaţiile de idei", în care se denumeşte "asociaţie egocentrică" împrejurarea în care subiectul reacţionează la cuvântul inductor printr-o idee relativă la propria persoană: "dacă se dă cuvântul câine, răspunsul va fi: îl iubesc". A se vedea J.PINATEL: "Egocentrisme et personalité criminelle" în RSC/DPC nr.1/1959, p.163.

Agresivitatea desemnează o paletă foarte largă de tendinţe, mergând de la simpla afirmare a eului până la ostilitate; ea se manifestă printr-un "dinamism combativ" care are ca funcţie "învingerea şi eliminarea obstacolelor şi dificultăţilor care barează drumul acţiunilor umane"[154].

Indiferenţa afectivă (sau insensibilitatea morală) reprezintă aceea trăsătură negativă prin care individul este împiedicat de a "încerca emoţii şi inclinaţii altruiste şi simpatice"; el este dominat de egoism şi răceală faţă de aproapele lui[155].

Pentru ca un subiect să "treacă la act" este necesar ca el să nu fie reţinut de oprobiul social care este asociat răufăcătorului; acest proces de "autolegitimare subiectivă" este asigurat de *egocentrism*. Faptul că subiectul nu va fi reţinut de ameninţarea pedepsei este explicat prin *labilitate*. Obstacolele materiale susceptibile să împiedice executarea crimei sunt învinse prin *agresivitate*. În ultimă instanţă, când subiectul ajunge în situaţia de a comite crima, este necesar ca el să nu fie reţinut de sentimentul că produce un rău aproapelui său, atentând la persoana ori bunurile acestuia. *Indiferenţa afectivă* asigură această ultimă etapă a trecerii la act. Cele patru componente nu trebuie analizate în mod individual; reunirea tuturor componentelor, precum şi legăturile dintre acestea, dau un caracter particular personalităţii în ansamblul ei. "Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică. Încă odată, reunirea şi asocierea acestor componente, dintre care nici una nu este anormală în sine, acţiunea şi interacţiunea lor trebuie luate în consideraţie. Nucleul personalităţii criminale este o rezultantă şi nu un dat"[156].

210. Iniţial, teoria personalităţii criminale a fost concepută pentru a explica fenomenul criminal individual. Ulterior, această teorie a fost extinsă cu privire la criminalitate.

Perfecţionată în cursul anilor '80 de către autorul ei, această teorie a fost validată printr-o serie de studii criminologice[157].

154) J.PINATEL: "Agresivité et personalité criminelle" în R.S.C./DPC nr.1/1960.
155) J.PINATEL: "Indifférence affecive et personalité criminelle" în R.S.C./D.P.C. nr.3/1959, p.712.
156) J.PINATEL: "La société criminogène" op.cit., p.101.
157) În acest sens a se vedea R.GASSIN op.cit., p.197.

Teoria personalităţii criminale reprezintă astfel una dintre ultimele explicaţii etiologice importante. Totodată, ea a constituit o bază de lansare pentru teoriile "trecerii la act" ce aparţin criminologiei dinamice, "succesoarea" etiologiei criminale.

*

* *

În ultimele două decenii, teoriile etiologice s-au aflat într-un continuu declin.

După o scurtă perioadă în care teoriile "trecerii la act" şi mai apoi cele ale "reacţiei sociale" au părut că vor suplini lipsa de "apetenţă" a etiologiştilor, o criză generală a pus stăpânire pe Criminologie.

*Sfârşitul acestei crize ar putea coincide cu revigorarea preocupărilor etiologice, deoarece, întrebarea omniprezentă: **"de ce?"**, care stă deopotrivă pe buzele copilului ignorant şi pe cele ale savantului erudit, nu poate lipsi nici din gândirea criminologică. Ori, la această întrebare, singura în măsură să ofere un răspuns este: **Criminologia etiologică**.*

Cuprins

Preţ 5500 lei

ISBN 973-97600-4-x

Lector univ. **VALERIAN CIOCLEI**

CRIMINOLOGIE ETIOLOGICĂ

Editura *Actami*
București, 1996